

GÜNEY KAFKASYA ÜZERİNE BİR ANALİZ

Sait Yılmaz¹

ÖZ

Önemi gittikçe artan ve çatışma ile anlaşmazlıklarla malul Güney Kafkasya'ya ilişkin bu çalışmada bölgedeki üç ülke olan Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan incelenmiştir. Bunun yanı sıra, Rusya, Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa Birliği, Türkiye ve NATO gibi bölge dışı aktörlerin de etkisi değerlendirmeye katılmıştır. Rusya, yaşamsal gördüğü bu bölgede üçüncü tarafların müdahil olmasına karşı çıkmaktadır. Kafkas tarihi ve sorunları öylesine karmaşıktır ki, siyasal kararların verilmesi ve bölge analizi için gerekli detayların anlaşılması özel bir uzmanlık gerektirmektedir. Analiz zorluklarının temel nedenlerinden birisi bölge ile ilgili akademik (objektif) yayın ve yeterli bilgi toplama zorluğudur. Mevcut yayımlar genellikle şovenist veya propaganda amaçlı olduğu görülmektedir. Bu yüzden, ele alınan hemen her konu farklı aktörler için tartışmalı olabilmektedir. Bu çalışmada ise bölgeyle ilgili farklı bakış açılarına sahip kaynaklar incelenmiştir. Bu çalışmada, Güney Kafkasya bölgesine ilişkin temel hususlara, mevcut durum ve geleceğe ilişkin değerlendirmelere yer verilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Güney Kafkasya, Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan, Rusya

AN ANALYSIS ON SOUTHERN CAUCUSES

ABSTRACT

Three countries in the region, Georgia, Armenia and Azerbaijan, are examined in this study on the South Caucasus, which is increasingly important and is plagued by conflict and disagreements. In addition, the impact of non-regional actors such as Russia, the United States of America, the European Union, Turkey and NATO were also included in the assessment. Russia opposes the involvement of third parties in this region, which it considers vital. The history and problems of the Caucasus are so complex that understanding the details necessary for making political decisions and analyzing the region requires special expertise. One of the main reasons for the analytical difficulties is the difficulty of acquiring academic (objective) publications and sufficient information about the region. Existing publications are often seen to be chauvinistic or for propaganda purposes. Therefore, almost every issue discussed can be controversial for different actors. In this study, sources with different perspectives on the region were examined. In this study, the main issues related to the South Caucasus region, current situation and future evaluations are put forward.

Keywords: South Caucasus, Georgia, Armenia, Azerbaijan, Russia

GİRİŞ

Genellikle Kuzey ve Güney olmak üzere iki bölümde ele alınan Kafkasya'ya ilişkin algılama, bunların iki ayrı bölge olduğu yönündedir (Kolga, 2001, Yılmaz, 2017). Ancak bölgenin merkezinde olan Kafkas Dağları ayırıcı nitelikte değildir. Diğer bir ifadeyle, Kafkasya bir bütündür (Şekil 1). Bununla beraber etno-dilsel farklılıklar yanında bölgenin tarihi ve coğrafyası da oldukça karmaşıktır. Trans-Kafkasya olarak da adlandırılan Güney Kafkasya'ya Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan'ın büyük bölümü ile Karadeniz kıyıları dâhil edilir (Karny, 2000). “Trans-Kafkasya”¹ terimi, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)

¹ Prof. Dr. Sait Yılmaz, İstanbul Esenyurt Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, İstanbul-TÜRKİYE. ORCID: [0000-0001-7443-1856](https://orcid.org/0000-0001-7443-1856). E-mail: saityilmaz@esenyurt.edu.tr

Gönderim (Submission): 12.11.2018

Kabul (Acceptance): 20.12.2018

dağılına kadar Moskova'nın tercih ettiği isimlendirme idi ama yeni devletler Rusya Federasyonu'ndan bağımsız olduklarını vurgulamak için Güney Kafkasya terimini tercih etmektedir.

Bu çalışmada ele alınan Güney Kafkasya'daki üç küçük ülke halen süper güçlerin etki ve baskısı altında ulusal bağımsızlıklarını ve dış politika önceliklerini koruma gayreti içindedir. Her biri farklı bir dış politika odaklanmasına sahiptir. Gürcistan, Amerikan yanlısıyken Ermenistan, Rusya yanlısıdır. Azerbaycan ise büyük güçler arasında daha dengeli bir yaklaşımla Türkiye ile yakın bağlar içindedir.

Rusya, yaşamsal gördüğü bu bölgede üçüncü tarafların müdahil olmasına karşı çıkmaktadır. Kafkas tarihi ve sorunları öylesine karmaşıktır ki, siyasal kararların verilmesi ve bölge analizi için gerekli detayların anlaşılması özel bir uzmanlık gerektirmektedir. Analiz zorluklarının temel nedenlerinden birisi bölge ile ilgili akademik (objektif) yayın ve yeterli bilgi toplama zorluğudur. Mevcut yayınlar genellikle şovenist veya propaganda amaçlıdır. Bu yüzden, ele alınan hemen her konu farklı aktörler için tartışmalı olabilmektedir. Bu çalışmada ise bölgeye ilişkin farklı bakış açılarına sahip kaynaklar incelenmiştir. Bu çalışmada, Güney Kafkasya bölgesine ilişkin temel hususlara, mevcut durum ve geleceğe ilişkin değerlendirmelere yer verilmiştir.

Şekil 1. Kafkasya

SOĞUK SAVAŞ SONRASI KAFKASYA

20. yüzyılın büyük bölümünde Kafkasya tamamen Sovyetler Birliği'nin bir parçası idi. İç sınırları yoktu, tek bir yönetim ve yargı sistemi vardı. Perestroyka (yeniden yapılanma) döneminde milliyetçi hareketler sonucu Güney Kafkasya'da üç ülke ortaya çıktı. Önce 9 Nisan 1991'de Gürcistan bağımsızlığını ilan etti ama bunu Sovyetler Birliği kabul etmedi. Azerbaycan 30 Ağustos'ta, Ermenistan 23 Eylül'de bağımsız oldu. Sovyetler Birliği ise 8 Aralık 1991'de resmi olarak dağıldı.

Güney Kafkasya bölgesinde üç cumhuriyet; Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan ile biri Azerbaycan'a (Nahçıvan), ikisi Gürcistan'a (Abhazya ve Acaristan) bağlı olmak üzere üç özerk

cumhuriyet ile biri Azerbaycan'a (Dağlık Karabağ) ve birisi de Gürcistan'a bağlı (Güney Osetya)2 iki özerk bölge bulunmaktaydı (Avşar, 1997, s. 1875). Halen Ermenistan'ın işgali altında bulunan Karabağ'ın özerkliği Kasım 1991'de Azerbaycan tarafından kaldırılmıştı.

Ermeniler, Ermenistan dışında Gürcistan (Cevaheti), Tiflis, Abhazya ve Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ'ında yaşamaktadır. Yarım milyondan fazla Ermeni, Rusya'nın farklı yerlerine dağılmış durumdadır. Ermeni diasporası (2,5 milyon) ABD, Kanada, Fransa ve Orta Doğu'da yaşamaktadır (McCarthy, 2001, s. 73).

Tablo 1'de Güney Kafkasya'nın etnik kompozisyonu gösterilmiştir. Gürcüler dört ana gruba ayrılır: Asıl Gürcüler (Gürcistan içine yayılmış), Megrelyanlar (Orta-Batı Gürcistan'da), Svanetyanlar (Orta-Kuzey bölgede) ve Lazlar (Güneybatı dağları ve en çok Türkiye'de). Abhazlar (100 bin), Abhazya ve Krasnador'da yaşamaktadır. Yaklaşık 500 bin Abhaz, Yakın Doğu'da, en çok Türkiye'de yaşamaktadır. Bu kişilerin ataları 1860'lardaki büyük göç esnasında Türkiye'ye gelmiştir. Abhazya'daki Abhazların çoğu Ortodoks Hristiyan olup göç edenler genellikle Osmanlı döneminde Müslüman olanlardı. Abazalar ise Abhazlardan 8 ile 12. yüzyıl arasında kopmuş bir etnik gruptur. Çoğu Abaza (40 bin) Karaçay-Çerkezya'da yaşamaktadır. Türkiye'de de büyük bir grup vardır. Osetyalılar ya da Osetler (557 bin) çoğunlukla Kuzey Osetya ve Gürcistan'da yaşarlar. İki alt etnik Osetyalı gruptan çoğunluk olan İron grubu kuzeydoğuda yaşar ve Hristiyan'dır. Azınlık olan Digor grubu ise Sünni İslam'ı benimsemiştir.

Tablo 1. Güney Kafkasya'da Nüfus ve Etnik Gruplar.

Ülke	Nüfus (1.000)	Yüzölçümü (1.000 km ²)	Nüfus Yoğunluğu	Etnik Gruplar
Ermenistan	3.213	29,8	108	Ermeni: %98, Yezidi: %1, Diğerleri: %1
Azerbaycan	7.953	86,6	92	Türk: %90 Lezgi: %2 Rus: %2 Ermeni: %2 Talış: %1 Diğerleri: %3
Gürcistan	4.646	69,7	67	Gürcü: %80 Ermeni: %6 Türk: %2 Abhaz: %2 Rus: %2 Oset: %2 Diğerleri: %2

Kaynak: Coene, (2007).

Gürcistan

Gürcistan'ın ilk devlet başkanı olan Zviad Gamsahurdiya, ülkesinin izolasyonunu önlemek için Amerika Birleşik Devletleri (ABD) yanlısı, Rus karşıtı bir dış politika izlemeye başlamıştır (Suny, 1994). SSCB'nin Aralık 1991'de resmî olarak çözülmesinden birkaç hafta sonra Gamsahurdiya görevinden ayrılmış yerine Eski SSCB Dışişleri Bakanı Eduard Şevardnadze gelmiştir. Şevardnadze, Batı tarafından da iyi bilinen ve Soğuk Savaş'ın sonunu getiren kilit isimlerden biriydi. Şevardnadze, Abhazya ve Güney Osetya'nın ayrılmasını önlemek için dengeli bir dış politika gözetmiştir. Önceki başkanın aksine daha Rus yanlısı bir politika izlemiştir. Gürcistan, Bağımsız Devletler Topluluğu'na (BDT) girmeye karşı olan bir ülke iken, ayrılıkçı hareketler ve iç savaş sonucu 1993 sonunda BDT'ye girmiş ve Kolektif Güvenlik

Anlaşması'nı (KGA) imzalamıştır (The Europa World Year Book, 1997). Bu dönemde, Rusya ve Gürcistan "BDT'nin güvenliğini sağlamak için" Gürcistan'da Rus üslerinin kurulmasını öngören antlaşma imzalamıştır. Abhazya ve Güney Osetya liderleri, Rus-Gürcü askerî iş birliğinin bölgede gerilimi artıracaklarını ileri sürerek bu antlaşmaya karşı çıkmıştır. Ekonomik, jeopolitik etkenlerin yanı sıra Gürcistan'da ayrılıkçı hareketlerin ve milliyetçi muhalefetin güçlü olması bu ülkeyi Rusya ile işbirliğine itmekteydi. 1995'te kabul edilen Anayasa ile birlikte toprak sorunları başlamıştır. Nisan 1996'da da Ermenistan ve Azerbaycan ile dostluk ve iş birliği antlaşmaları imzalayan Gürcistan, Avrupa Birliği (AB) üyeleri ve Türkiye ile ikili antlaşmalar imzalayarak Rusya'ya olan bağımlı azaltmaya çalışmıştır.

Gürcistan ve Rusya ilişkileri, 1999 yılında Rusların Gürcistan'ı Pankisi Vadisi'nde Çeçen isyancıları desteklediği suçlamasından sonra bozulmuştur (Rosen, 1999). Şevardnadze, daha Batı yanlısı bir politikaya dönerek Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ve Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (*North Atlantic Treaty Organization*, NATO) üyeliğini hedeflemeye başlamıştır. 2003'teki Gül Devrimi ile birlikte 11 yıldır ülkeyi yöneten başkan Şevardnadze yerini Mihail Saakaşvili'ye bırakmıştır. ABD'de eğitim almış ve çalışmış olan Mihail Saakaşvili, önce Rusya ile ilişkileri normalleştirmeye çalışmış ama başarısız olunca açıkça Batı yanlısı ve Rus karşıtı dış politikaya dönmüştür (Coppeters ve Legvold, 2005). 2008 yılındaki seçimleri de çok daha düşük oy oranı ile de olsa gene Saakaşvili kazanmıştır. 2012 yılında Saakaşvili'nin partisi seçimleri kaybetmiş ama yerine 2013 yılında yine Amerika'da eğitim görmüş başka bir liberal olan Giorgi Margvelaşvili gelmiştir. Perde arkasında ise milyarder Bidzina İvanşvili bulunuyordu. 2008'deki Rusya ile savaş Gürcistan'ın Batı'ya yaklaşmasını hızlandırmıştır. 2016 yılında AB ile Ortaklık Anlaşması yürürlüğe girmiştir. Gürcüler, Şengen bölgesinde vize serbestisine sahiptir. Gürcistan, NATO'nun Afganistan'daki harekâtına da destek vermiştir.

Gürcistan'ın pek çok problemi bulunmaktadır. Ülkedeki muhalif grupların sadakati test edilmektedir. Ekonomik gelişme sağlansa da kişi başına gelir Rusya ve Türkiye'nin yarısından azdır. Zengin tarım potansiyeline rağmen, toprak reformu ihtiyacı vardır. Pek çok insan çiftliklerde düşük verimlilikle çalışmaktadır. Zayıf ulaşımı Karadeniz ve karadan Türkiye'ye bağımlı olan Gürcistan, özellikle Azerbaycan'dan Türkiye'ye gelen Hazar Denizi enerji kaynakları için hayati bir ihracat rotası üzerindedir. Çin, Yeni İpek Yolu projesi dâhilinde ulaştırma ve alt yapıya yatırım yaparken, Türk kamyonları Güney Kafkasya ile Türkistan'ı birbirine bağlamaktadır. Gürcistan, ülkesinde işgal ettiği topraklar nedeni ile Rusya ile diplomatik ilişki kesmiştir ama ticaret, iletişim ve göçmen işçi vizeleri konusunda iş birliğini yeniden başlatmıştır.

Gürcistan'ın kendi petrolü, doğal gazı ya da kömürü yoktur. Rus pazarı da kapalıdır. Emekli aylıklarının kaldırıldığı Gürcistan'da savunma için ayrılan para çok azdır. En büyük ticaret ortağı AB olan Gürcistan'ın en çok ticaret yaptığı ülke ise Türkiye'dir. Onu Rusya izlemektedir. Gürcistan, Rusya'ya şarap ve diğer eşyalar satmaktadır. Yaklaşık 500 bin Gürcü Rusya'da çalışmakta ya da yaşamaktadır. Rusya'dan gönderilen paralar ve daha az ölçekte ABD'den gelen paralar üç Güney Kafkasya cumhuriyeti için de çok önemlidir. Resmî rakamlara göre; 2006'da bu paralar Ermenistan'da Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın (GSYİH) %18,3'ünü, Gürcistan'da %6,4'ünü, Azerbaycan'da ise %4'ünü oluşturmuştur (Dünya Bankası, 2008). Bu oranların gerçekte çok daha yüksek olduğu tahmin edilmektedir.

Ermenistan

Ermenistan, 21 Eylül 1991 tarihinde yapılan referandumla ile bağımsız olmuştur. 1991'de ilk başkan seçilen Levon Ter-Petrosyan döneminde Ermenistan dış politikası iki prensibe sahiptir. İlki Ermenistan'ın güvenliği, komşularla ilişkilerde normalleşme ve Karabağ sorununun barışçı

çözümü idi. Bunun için Türkiye ile ilişkileri geliştirmeye önem vermişti. İkinci prensip ise herhangi bir askerî ve siyasi ittifaka girmeksizin ülkenin dış dünya ile entegrasyonunu sağlamak, izolasyonu önlemektir. Ter Petrosyan'ın 1997'de Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü tanımaya yanaşması ve Karabağ konusundaki politika değişikliği, ülke içinde karşılaştığı direnç neticesi istifa etmesine yol açmıştır. Yeni Başkan Koçaryan, Karabağ konusunda sert bir tutum takınırken diğer konularda ülke politikasını değiştirmemiştir. Azerbaycan ve Türkiye ile ilişkileri normalleşmeyen Ermenistan, Rusya'ya yanaşmaya devam etmiştir. ABD ile teröre karşı koalisyon içinde yer alınırken, Rusya ile yakın ekonomik ve siyasi bağlar muhafaza edilmiş ve İran ile dostça ilişkiler kurulmuştur. Bütünleyicilik prensibi çerçevesinde, Rusya ve Batı'nın çıkarlarına aykırı olmaktan ziyade Ermenistan için kapıları açık tutan şartlar yaratılmak istenmiştir (Kasım, 2003).

Ermenistan-Gürcistan ilişkileri iki ülkenin de bağımsız olması nedeni ile dostça olmuş ve birkaç dostluk anlaşması imzalanmıştır. Azerbaycan ve Türkiye ile sınırları olması nedeni ile Ermenistan, Gürcistan'a Rusya ile hayati bağını sürdürmek için ihtiyaç duymaktadır. Rusya'dan (Abhazya üzerinden) Ermenistan'a gelen demiryolunun yeniden açılmasını ümit etmektedir (Libaridian, 1999). Bununla beraber, ilişkiler her zaman güçlü değildir çünkü iki ülkenin farklı dış politika oryantasyonları vardır. Gürcistan, Ermenistan'ı Rusya'nın uydusu gibi görür, Ermenistan ise Gürcistan'ın Azerbaycan ve Türkiye ile iyi ilişkilerinden memnun değildir.

Ermenistan-Azerbaycan ilişkileri, Dağlık Karabağ nedeni ile açıkça düşmanlık seviyesindedir. İki ülke arasında diplomatik ilişki yoktur ve sınırlar kapalıdır. Ancak üçüncü tarafların baskıları ile iki ülke birkaç görüşme yapmıştır. Azerbaycan, Hazar petrol ve doğal gaz geçişlerini ambargo uyguladığı Ermenistan üzerinden yapmamaktadır. Ermeni işgali sonrası 2 Eylül 1991'de Cumhuriyet rejimi ilan edilen Dağlık Karabağ ne Birleşmiş Milletler (BM) üyesi bir ülke tarafından ne de Ermenistan tarafından tanınmıştır.

1989 sonrası diğer eski Sovyet ülkeleri bağımsız olup dünyaya açılırken, Ermenistan'ın hâlâ iki uzun sınırı dünyaya kapalıdır. Ermenistan'a karadan Gürcistan veya İran üzerinden ulaşabilmektedir. Erivan'ı dünyaya bağlayan Ermeni diasporasının ince telidir. Bugün Ermenistan'da Cumhuriyetçilerin yönetiminde etkin olan bürokrasi "Karabağ Kabilesi" denen ve orada gerilla savaşına katılmış kişilerdir. Bunların başında ise daha önce Karabağ'a başkanlık eden, daha sonra Ermenistan başkanı olan Robert Koçaryan gelmektedir. Şimdiki Ermenistan Başkanı Serj Sarkisyan ise onun savunma bakanı idi.

Savaş nedeni ile ekonomisi çöken, Azerbaycan ve Türkiye tarafından abluka altındaki Ermenistan, büyük bir göçe maruz kalmıştır. Sovyetlerden koptuğunda yaklaşık 3,5 milyon olan nüfusundan (Dünya Bankası, 2004) ilk on yılda 800 bin kişi göç etmiştir (Barsoumian, 2013). Ülke dışındaki büyük Ermeni diasporasının bu kişileri kabul etmeye ve desteklemeye istekli olması da göçü artırmıştır. Diğer yandan savaş nedeni ile Ermenistan'da 200 bin kişi yer değiştirmiştir (UNHCR, 2006). Ermenistan, eski Sovyet devletlerinden en fakirlerinden biri olmaya devam etmektedir. 2015 yılı rakamlarına göre, kişi başına millî gelir Rusya ve Türkiye'de 9.000 dolar, Estonya'da 17.000 dolar iken, Ermenistan'da 3.500 dolardır (Dünya Bankası, 2016). İki düzine oligarkın kontrol ettiği özelleştirmeler ile Ermeni ekonomisi bu coğrafyada en tekelci konumdadır (Ishkanian, 2008). Ülkenin mütevazı zenginliği tarım ürünleri, konyak fabrikaları ve madenlerden gelen paradan oluşmaktadır ama köylülerin kazancı ile oluşan bütçenin üçte biri Rus silahlarına gitmektedir. Belediyeler açlığı önlemek için çuval çuval patates dağıtmakta, elektrik sıkıntısı devam etmektedir.

Azerbaycan

Haziran 1993'teki ilk demokratik seçimleri kazanan Ebulfez Elçibey, bir yıl sonra silahlı ayaklanma neticesinde Nahçıvan'a gitmek zorunda kalmıştır. 1969-1981 yılları arasında Azerbaycan Komünist Partisi Sekreteri ve Eski Sovyet Politbüro Üyesi ve Sovyetler Birliği Başbakan Birinci Yardımcısı Haydar Aliyev, 1993 ve 1998'de başkan seçilmiş ve 2003'te ölmüştür. Yerine geçen oğlu İlham Aliyev, 2003 ve 2008'den sonra 2014'te de (Anayasa değişikliğine gidilerek), tekrar başkan seçilmiş; 2017'de eşi Mihriban Aliyev'i başkan yardımcısı yapmıştır.

Başlangıcından itibaren, Azerbaycan dış politikası ulusal ve bölgesel seviyede güvenlik konularına odaklanmıştır. Öncelikli konu Dağlık Karabağ sorununun çözümüdür. Elçibey'in başkanlığı döneminde İran'ın kuzeyindeki Azerbaycanlılar için özerklik isteği bu ülke ilişkileri gerginleştirmiştir. Rusya ile ilişkileri ise gittikçe daha geriye gitmiştir. 1993'te Aliyev'in gelişi ile birlikte dış politikanın istikameti oldukça değişmiştir. Elçibey'in uzaklaştırılmasını önlemeye yönelik darbeyi Türkiye desteklemiş olmasına rağmen, İlham Aliyev ile Türkiye arasındaki ilişkiler en üst seviyeye erişmiştir. Aliyev bir yandan iki büyük komşusu Rusya ve İran ile de ilişkilerini geliştirmiştir. Azerbaycan, Rusya ve Batı arasında olduğu kadar ABD ve İslam dünyasına yönelik de dengeli politikalar izlemektedir (Leeuw, 2000).

Azerbaycan ve Gürcistan arasındaki ilişkiler özellikle ekonomi kalkınma ve enerji projelerinin uygulanmasında stratejik ortak olacak kadar iyidir. Gürcistan, Azerbaycan petrolü için geçiş bölgesidir.

Ermenistan, Avrupa'nın en fakir üçüncü ülkesi iken Azerbaycan, 2000'lerden itibaren dünyanın en hızlı gelişen ekonomileri arasında yer almıştır. 1993'te Azerbaycan'da iktidara gelen Haydar Aliyev, ülkenin petrol ve gaz zenginliğini başarılı şekilde kullanmaya başlamış ve ABD ile diğer büyük enerji şirketlerinin ilgisini çekmiştir. Rusya ve Kazakistan ile Hazar Denizi'nin paylaşımı konusunda anlaşma yapmıştır. Bakü-Tiflis-Ceyhan projesi ile başlayan boru hatları çalışmaları devam etmiş ama petrol ve gaz gelirleri beklenen düzeye ulaşamamıştır.

Azerbaycan'ın ithalatının %85'i Rusya'dandır ve bunun çoğu silah alımıdır. Azerbaycan, 2014'te savunmaya 4,8 milyar dolar harcarken, Ermenistan 3,2 milyar harcamıştır. Azerbaycan, Ermenistan'a göre silahlanmaya Ermenistan yıllık bütçesinin iki katı kadar harcamaktadır ama siyasî şartlardan ötürü henüz sonuç alamamıştır. Topraklarının beşte biri Ermenistan tarafından işgal edilen Azerbaycan'da bir milyonun üzerinde kişi yer değiştirmek zorunda kalmıştır (Isachenkov, 2016; Internal Displacement Monitoring Center, 2014). Aradan 30 yıl geçmesine rağmen Karabağ'dan göç edenler hâlâ demiryolu arabalarında veya Saatli gibi Bakü'ye birkaç saat mesafede gecekondü kamplarında yaşamaktadır. Yani iki ülke medeniyet olarak oldukça farklı olsa da yöneticilerinin durumu birbirine benzemektedir. Azerbaycan, Aliyev tarafından aile şirketi gibi yönetilirken Ermenistan'da hiç olmayan petrol, Azerbaycan'a istikrar da sağlamaktadır. İlham Aliyev, devletin her liman, maden veya ana inşaatına karar vermektedir. Bu bolluk içinde Karabağ sorunu sadece bir iç politika meselesine indirgenmiş durumdadır. Petrol ve doğal gaz gelirleri ile ordusunu modernize ederek, Dağlık Karabağ'da kontrolü yeniden sağlamaya çalışmaktadır (Nuriyev, 2007).

GÜNEY KAFKASYA'DA ÇATIŞMA VE ANLAŞMAZLIKLAR

Dağlık Karabağ Anlaşmazlığı

Hem Azerbaycan hem de Ermenistan tarafı, Dağlık Karabağ'ın atalarından beri kendilerine ait olduğunu ve bununla ilgili tarihi kanıtlarının bulunduğunu söylemektedir. Ermenilere göre

bölge, M.Ö. 4. yüzyılda Büyük Ermenistan Krallığı'nın parçası idi. Ancak, kaynaklar bunu teyit etmiyor. Ermeni kimliği din ve alfabe ile tanınabiliyordu. İki bin yılda Ermeniler bir imparatorluktan diğerinin kontrolüne geçtiler ve devletleri hiç olmadı. Tıpkı Yahudiler gibi ticaretle uğraşan zengin diasporaları oldu. Dağlık Karabağ, en azından 4. yüzyıldan itibaren sırası ile Albanlar, 7. yüzyılda Araplar, sonrasında Selçuk, İlhanlı ve Türkmenler tarafından ele geçirildi. Dağlık Karabağ, 18. yüzyılın başında Rusya, Pers ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki güç çatışmasına sahne oldu. Orta Çağ boyunca Türkistan'dan gelen Türk göçleri ile bölge etnik olarak karmaşık hale geldi. Türkler, Hazar Denizi etrafında ve Karabağ'da yazları hayvanlarını otlatıyorlardı.

Osmanlı kontrolündeki bir hanlık olan Karabağ, 1813 Gülistan ve 1828 Türkmençay anlaşmaları ile Rusya'nın kontrolüne girdi. Bu dönemde Türkler ve diğer Müslümanlar İran'a kaçarken, tersi istikametten de Ermeniler bölgeye gelmeye başladı. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra bu göçler daha da arttı. Birinci Dünya Savaşı sonrası Ermeniler Dağlık Karabağ, Zangezür ve Nahçıvan'ı kazanmak için İngiliz ve Rusları kullanmaya çalıştılar. Mustafa Kemal Atatürk ve Sovyet ilişkilerinin gelişmesi etkisini gösterdi ve Nahçıvan ile Karabağ, Azerbaycan kontrolüne verildi.

1920'lerde Sovyetler, "böl ve yönet" taktiği ile etnik sorunu kendilerine göre çözdü. Özerk Karabağ, Sovyet Azerbaycan'ı sınırları içinde kaldı. Temmuz 1921'de Stalin, Karabağ'ı Ermeni Sovyet Cumhuriyeti kontrolüne vermek istemiş olsa da karar geri alındı ve Karabağ'a Azerbaycan Sovyet Cumhuriyeti kontrolünde özerklik verildi. Karabağ'da çok az Ermeni vardı ve bunların Ermenistan ile fiziksel bağlantısı da yoktu. Sovyetler Birliği döneminde Ermeniler durumu değiştirmek isteseler de merkezî otorite buna izin vermedi. 1945, 1967 ve 1977'de Ermenistan ile Karabağ'ı birleştirmek için istek yapanlar oldu. 1980'lerde durum gerginleşti. Şubat 1988'de ilk çatışmalar oldu ve Komünizm'in çökmesi üzerine önce Azerbaycan adına müdahale eden Ruslar, daha sonra Ermeniler yanında yer aldılar (Clapp, 2017).

Ermeniler, Sovyetlerin çöküş dönemine giden on yılda tarihsel olarak kendini Hıristiyanlığın koruyucusu gören Ruslar ile ilişkileri yakınlaştırmıştı. Sovyet devlet bürokrasisinde özellikle KGB'de diğer etnik gruplara oranla çok daha güçlü konum edinmişlerdi. Bu etnik bilinci artırdı ve Ermeni milliyetçiliğini tetikleyen ana unsur oldu. Ermeniler Sovyetlerin çöküş döneminde etnik temizliğe girişti. 7 Aralık 1988'de Ermeni şehri Gümrü'de meydana gelen depremde 25 bin kişi ölünce Ermeniler bir süre hız kesti. 12 Ocak 1989'da Sovyetler, Karabağ'da özel bir yönetim kurduysa da çatışmalar tekrar başladı ve 29 Kasım 1989'da Sovyet yönetimi kalkınca, Dağlık Karabağ tekrar Azerbaycan'ın parçası oldu. Ancak, birkaç gün sonra Sovyet Ermenistan'ı resmî olarak Dağlık Karabağ'ı ilhak ettiğini açıklayınca Rus birlikleri Bakü ve Karabağ'a hareket etti. 1991 yılında birkaç cumhuriyet bağımsızlık ilan edince Sovyet Karabağ'ı da 2 Eylül 1991'de bağımsızlık ilan etti ve bu karar Karabağ ile birleşmek isteyen Ermenistan şiddet hareketlerini başlattı. Aralık 1991'de Sovyetler çekilirken, Azerbaycan bölge üzerindeki askerî ve siyasi kontrolünü kaybetmeye başladı.

Dağlık veya Yukarı Karabağ'da topyekûn savaş Şubat 1992'de başladı. Önce birkaç Azerbaycan köyü işgal edildi ve halkı göç ettirildi. Hocalı köyünde ise yüzlerce Azerbaycanlı sivilin öldürüldüğü katliam yapıldı. Gönüllülerle gücünü artıran Ermeniler mayıs ayında Laçın koridorunu ele geçirerek Ermenistan ile Dağlık Karabağ arasında koridor tesis ettiler. Haziran 1992'de başlayan Azerbaycan karşı taarruzunda bazı köy ve şehirler geri alındı. Ancak, Şubat 1993'de başlayan yeni Ermeni saldırısında yaz ayları boyunca Karabağ ile İran arasında kalan topraklar da işgal edildi. Ordunun iyi motive olmaması, kötü liderlik ve Bakü'de yaşanan siyasi kaos Azerbaycan'ı zayıf konuma düşürmüştü. Azerbaycan ordusundan başlangıçta birkaç zafer kazanan Albay Suret Hüseyinov, görevinden alınca Başkan Elçibey'e karşı isyan başlattı.

Yeni Başkan Haydar Aliyev ise onu önce başbakan yaptı, sonra darbe planladığı için görevden aldı. Temmuz 1993'te ilan edilen ateşkes uzun sürmedi, ancak 16 Mayıs 1994'teki ateşkes bazı küçük ihlallerle devam etti. 1988-1994 arasındaki çatışmalarda 20 binden fazla insan öldü ve yaklaşık 350 bin Ermeni ve 1,1 milyon Azerbaycan Türkü göç etmek zorunda kaldı.³

Ermenistan, Dağlık Karabağ'ın bağımsızlığını resmen tanımasa da self-determinasyon hakkını desteklemektedir. Azerbaycan, Karabağ'da Ermenilerin çoğunluk oluşturmalarının tarihinin yalnızca 150 yıl olduğunu, Çarlık Rusya'sının bu topluluğu İran'dan göç etmeye cesaretlendirdiğinden beri bu bölgede yaşadıklarını ileri sürmekte; Sovyetlerin zoruyla da Karabağ'a özerklik verdiklerini ifade etmektedir. Azerbaycan, 1920'lerde Azerbaycan toprağı iken Ermenistan'a verilen (Ermenistan ve İran arasında köprü işlevi gören) Zengezur üzerinde de hak iddia etmektedir. Elçibey iktidarı döneminde Azerbaycan, siyasal özerkliğe karşı olmasına rağmen, Karabağ Ermenilerine dinsel ve kültürel özerklik teklif etti. Azerbaycan, Karabağ sorununun iç sorunu olduğunu, ancak savaş nedeniyle Ermenistan ile arasında bir sorun hâline getirildiğini ifade etmektedir. Karabağ'daki Ermenileri kendi vatandaşı sayan ve bunlarla doğrudan görüşme arzusunda olan Bakü yönetimi, Karabağ üzerinde egemenliğini azaltacağından dolayı uluslararası barış gücüne karşıdır. Azerbaycan savaştan beri Karabağ ve Ermenistan'a ekonomik yollarla abluka uygulamaktadır.

Anlaşmazlığın temelinde, Ermeni kuvvetlerinin Azerbaycan topraklarından ve Ermenistan ile Karabağ arasındaki bağlantı oluşturan Laçın koridorundan çekilmesi ve Karabağ'ın statüsü bulunmaktadır. Bu sorun hem Ermenistan'ı hem de Azerbaycan'ı zayıflatmıştır. Ermeniler halen Karabağ ve çevresinde Azerbaycan topraklarının beşte birini işgal etmiş durumdadır. Bölgedeki istikrarsızlık yalnızca Rusya'nın değil diğer ülkelerin de tarafları etkileme gücü elde etmesine olanak sağlamıştır. Bu savaşın yarattığı bunalım sayesinde Rusya bir anlamda bölgede tekrar denetim kurma olanağı elde etmiştir. Savaşın dramatik sonuçlar doğurmasından çok bölgenin stratejik önemi, uluslararası toplumu harekete geçirmiştir. Çeşitli devletlerin yanı sıra BM, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) gibi örgütler çatışmaların önlenmesi yönünde girişimlerde bulunmuştur. Soruna çözüm bulmak için BM Güvenlik Konseyi'nin karar tasarıları ile 1992'de Fransa, Rusya ve ABD'nin ortak başkanı olduğu AGİT Minsk Grubu oluşturulmuştur. "Minsk Grubu" Haziran 1992'de görüşmelere başlamış; Rusya'nın arabuluculuğunda ateşkes 12 Mayıs 1994'te sağlanmış; 27 Temmuz 1994'te ateşkes anlaşması imzalanmıştır. Azerbaycan ateşkesi denetlemek üzere oluşturulan BDT "barış gücü"nü yerleştirilmesine yönelik Rus önerisini reddetmiş ve AGİT bünyesinde barış görüşmelerinin sürdürülmesini talep etmiştir. Bölge dışındaki ülkelerin Kafkasya'daki sorunlar dolayısıyla etkinlik kurmalarından rahatsızlık duyan Rusya, AGİT bünyesinde yer alarak aynı zamanda olumsuz gördüğü bu gelişmeyi denetlemeye çalışmaktadır.

Dağlık Karabağ sorununa henüz bir siyasi çözüm bulunamadı ve çatışma potansiyeli hâlâ yüksektir. Diplomatik bir çözüme ulaşılabileceğine inananlar çok fazla değildir. Çözüm formülleri arasında şunlar bulunuyor: Eski duruma dönmek, özerkliğin yeniden görüşülmesi, toprak değişimi, müşterek egemenlik, Azerbaycan karar organı üzerinde Ermeni etkisinin garanti edilmesi, Karabağ'a tarafsızlık statüsü verilmesi. Karabağ henüz Ermenistan tarafından da bir devlet olarak tanınmamış olsa da ABD'de 2012'den bugüne Ermeni lobisinin gayretleri ile yedi eyalet tarafından "Karabağ Cumhuriyeti" olarak tanındı. ABD, resmî olarak Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü destekliyor olsa da eyaletlerin bu tür kararlarının önüne de geçmiyor. Azerbaycan'ın lobi faaliyetleri ise genellikle başarısız oldu ve sadece Arizona eyaletinde Azerbaycan ile iş birliğini destekleyen bir karar tasarısı çıktı.

Petrol gelirlerini artıran Azerbaycan'ın güçlü bir ordu kurarak bölgeyi geri alması da bir seçenek olarak gözüküyor. Nitekim Nisan 2016'da Azerbaycan'ın dört gün süren askeri

harekâtı Ermenileri zor durumda bıraktı. Dört Gün Savaşı sonrası Ermeni hükümeti, Karabağ'ın tanınmasına ilişkin bir karar tasarısını Parlamente'ye gönderdi. Azerbaycan ise böyle bir kararın daha büyük bir çatışmaya yol açacağını beyan etti. ABD ve Rusya Dışişleri Bakanları, Karabağ-Azerbaycan sorununa AGİT Minsk Grubu dâhilinde yapılacak görüşmeler yoluyla çözüm bulunması gerektiğini ifade ettiler. Ancak, Ermeni tarafı Karabağ'ı tanımaktan korkmadıklarını, belirli durumlarda adımlar atmaya kararlı olduklarını söyleyerek Minsk Grubu'na da kırmızı çizgileri olduğunu ifade etmiş oldular. Pek çok Ermeni politikacıya göre son çatışmalar Minsk Grubu başkanları ABD, Rusya ve Fransa'nın tek taraflı ve pasif tutumunu gösterdi. Ermeni halkının mantığına göre hükümet ekonomik ve sosyal politikalarında hatalı olabilir ama ülkenin toprak kayıpları ve savunmasındaki zafiyet vatana ihanettir ve bu da hükümetin sonu demektir (Galtsyan, 2016). Azerbaycan tarafında ise Karabağ konusu hükümetin içeride meşruiyet sağlamak için kullandığı bir siyasi vasıtayı temsil etmektedir.

Nisan 2016'daki çatışmalardan sonra Aliyev, rejim içindeki durumunu güçlendirerek siyasi amacına ulaştı. Ermenistan ise Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (*Collective Security Treaty Organisation*, CSTO) ve Avrasya Ekonomik Birliği'ndeki (AEB) müttefik ve ortaklarından beklediği desteği alamadı. Bu desteği alamamasının temel nedeni Karabağ'ın Ermenistan'ın bir parçası olmamasıdır. Ermenistan, Rusya'nın da böyle düşündüğü için Azerbaycan'a milyarlarca dolarlık silah yardımı yaptığını değerlendiriyor. Ruslar ise Ermenilere verdikleri sözde durduklarını, bu silahların doğrudan Ermenistan'a karşı kullanılmadığını söylüyorlar. Ermenistan, bu ikilemi çözmek için Karabağ'ı tanıma ve böylece ilhak etme yolunu seçebilir (Galtsyan, 2016). Bu ise bir sonraki savaşın sadece Karabağ'da değil, Azerbaycan ve Ermenistan'ı da içine alacak şekilde genişlemesi demektir. Bu durumda Rusya'nın müdahalesi gelecektir ki bu da arabulucu rolünden çıkıp, taraflardan birini daha çok destekleyeceği durum yaratabilir. Bu durumda, Ermenilerin ümidi, Minsk Grubu'nun diğer iki başkanı olan ABD ve Fransa'daki diasporanın lobi faaliyetleridir. Özetle, Ermenistan kendine göre atacağı kararlı adımlarla önce Karabağ'ı tanımayı, ardından çıkacak çatışma ortamında Rusya, ABD ve Fransa'nın kendisini daha çok dikkate alacağı, aktif bir tutum belirleyeceğini düşünerek, bunu siyasi bir sonuca götürmeyi hesaplamaktadır.

Abhazya

Gürcü-Abhaz çatışması, eski Sovyet topraklarındaki en kanlı çatışmalardan biridir. 10 bin kişinin ölümüne, 250 bin kişinin de yer değiştirmesine neden olmuştur. Bununla beraber, Abhazya'nın bağımsızlık için ısrar etmesi ve hiçbir özerklik derecesini kabul etmemesi nedeni ile karşılıklı olarak üzerinde anlaşma sağlanacak bir çözüm de gözükmemektedir. Bugünkü Abhazya toprakları Laz (Kolha) ve Lazika (Gürcüce Eğrisi) toprakları idi. M.S. 1-4. yüzyılda Romalıların, daha sonra bir prenslik olarak Arap halifeliğinin ve Bizans İmparatorluğu'nun, 8. yüzyılın başında Hazarya'nın parçası oldu. 780 yılında Abhaz Prenslığı ve İmereti Vilayeti Abhaz Krallığı'na, 1080 yılında ise birleşik Gürcistan Krallığı'na bağlandı. Gürcistan'ın parçalanmasından sonra Abhazya, Şeravaşidze hanedanının yönettiği bir prenslik oldu ve 1578'de Osmanlı İmparatorluğu'nun himayesine girdi. 18. yüzyılda Osmanlılar nüfusun bir kısmını Müslümanlaştırarak kendilerine bağlamak isteyince, Şeravaşidzeler Ruslardan yardım istediler. 1810'da Rus hamiliğine girdiler ama kendi kendini yönetimleri ancak 1864'e kadar sürdü. Abhaz halkı 1866 toprak reformları ve vergi sistemine karşı isyan ettiler ve devam eden sekiz yıl içinde Türkiye'ye doğru büyük göç yaşandı. Böylece Abhazya'daki Abhaz nüfusu çok azalırken toprakları Hristiyanlara geçti.

4 Mart 1921'de bağımsız Sovyet Abhazya Cumhuriyeti ilan edildi. Birkaç ay sonra Abhazya ve Gürcistan bir birlik anlaşması imzalayarak eşitlik esasına dayalı Transkafkasya Federasyonu'nu kurdular. Ancak, 1931'de Abhazya'nın statüsü Gürcistan Sovyet Sosyalist

Cumhuriyeti'ne (SSC) bağlı özerk cumhuriyet statüsüne düşürüldü. Sovyet döneminde Abhazlar, Gürcüleştirme ve kültürlerinin yok edilmesinden şikâyet ettiler. Abhaz topraklarına büyük sayıda Gürcü, Rus, Ermeni ve diğer gruplar dolduruldu. 1886'da (çoğu Türkiye'ye gittikten sonra) Abhaz oranı %42 iken, 1959'da bu oran %15'e düşmüştü. Abhazların çoğu Müslüman'dır ve 1920'lerden beri Gürcistan'dan bağımsız olmaya çalışmaktadırlar.

1978'de Gürcistan'da meydana gelen gösterilerin Sovyetler tarafından bastırılmasını fırsat bilen Abhazlar, eski statülerine dönmek istediler. Moskova'da kurulan bir komisyon Abhazların iddialarını kabul etse de pek bir şey değişmedi. Ekim 1978'de Abhazya'da, 1981'de ise Tiflis'te gösteriler oldu. Gürcüler de Gürcü karşıtı politikaları protesto ediyorlardı. 17 Temmuz 1988'de Abhazya, Sovyet liderliğine Gürcistan'dan ayrılmak için bir mektup gönderdi. Gürcistan'da Nisan 1989'da milliyetçi gösteriler çoğalınca Sovyet birlikleri müdahale etti. Müdahale gerilimi artırdı ve bazı militan örgütler ortaya çıktı. 1989'da bu cumhuriyetin nüfusunun yalnızca %18'ini Abhazlar, %46'sını Gürcüler oluşturmaktaydı. Gürcistan hükümeti bu demografik yapıyı göstererek Abhazların taleplerine karşı çıkmaktaydı. Abhaz okulları kapatılıp, Gürcü alfabesi kullanılmaya başlandı.

Ağustos 1990'da Abhazya kendi cumhuriyetini ilan etti. Gürcistan'dan ayrılrsa da 1921-1931'de olduğu gibi federasyon kapısını açık bıraktı. 28 Ekim 1990'da Gürcistan seçimlerini kazanan Gamsakurdiya'nın homojenleştirme, Gürcüleştirme ve Hıristiyanlaştırma politikaları durumu daha da kötü hale getirdi. Gürcülere göre Abhaz problemi Rusların oyunu idi ve Abhazlar, bağımsızlıklarını ilan ettiler. Etnik gruplar arasındaki çatışma 1991'de de sürdü, Temmuz 1992'de de Abhazya meclisi "Abhazya Cumhuriyeti" olarak Abhazya'nın egemenliğini açıkladı. Haziran 1992'de Abhaz Başkanı Vladislav Ardzinba, federasyon veya konfederasyon çözümü önerdi ama Gürcistan reddetti. 14 Ağustos 1992'de Gürcistan, millî muhafız ve polis güçlerini Abhazya'da düzen kurmak için gönderince savaş çıktı. Bu savaş esnasında, Rus askerî üssünü korumak üzere bölgede bulunan Rus kuvvetlerinin ve Kuzey Kafkasya ve Güney Rusya'da yaşayan etnik grupların birliğini oluşturan Kafkasya Dağ Halkları Konfederasyonu gönüllü savaşçılarının Abhazya'ya yardım ettiği belirtilmektedir. Gürcistan ile Rusya arasındaki ilişkiler bu destek nedeniyle bozuldu. Eylül sonunda bütün Gürcü kuvvetleri Abhazya'dan çekildi ve bölgenin "liberalleştirildiği" açıklandı. Ekim 1992'de Abhaz kuvvetleri Kuzey Abhazya'nın tümünü kontrol altına aldı.

Abhaz güçleri, Kuzey Kafkasya'da başta Çeçenler ve Kozaklar olmak üzere gönüllülerden destek aldılar ve Şubat 1993'ün sonuna kadar abluka altında savundular. Temmuz sonunda iki taraf arasında Rusya'nın denetiminde yapılan ateşkesin ardından Eylül'de Abhaz kuvvetlerinin sürpriz saldırısı ile Sukhumi'yi de kapsayan bölge Abhazların eline geçti. Abhaz taarruzları ilerledi ve Tiflis'i tehdit etmeye başladılar. Ruslar bu durumu Gürcistan'ı BDT'ye zorlamak ve topraklarında Rus birliklerinin konuşlanmasını kabul etmesi için kullandı. Aralık 1993'teki ateşkes 1998'e kadar sürdü. Nisan ayında başlayan Abhaz taarruzlarına karşı Gürcistan başkanı Şevardnadze güç kullanmak istemedi ve 20 Mayıs'ta yeni ateşkes ilan edildi. Ancak, bu dönemde yüzlerce ölüm yanında 20 bin kişi yer değiştirmek zorunda kaldı (Cornell, 2001, s. 69).

Savaş döneminde önce Rusya ve BM, daha sonra ABD, Fransa, Almanya ve İngiltere aracı olmak istedi. Aralık 1993'te taraflar BM denetiminde Cenevre'de görüşmelere başladılar ve az sayıda askerî personelden oluşan BM Gürcistan Gözlemci Heyeti (UNOMIG) barış-koruma işlevini yerine getirmek üzere Sukhumi'ye yerleştirildi. 4 Nisan 1994'te Gürcü-Abhaz Çatışması Siyasi Çözüm Tedbirleri Deklarasyonu yayınlandı. Bir ay sonra sadece Rus birliklerinden oluşan BDT barış gücü sorunlu bölgeye girdi. Daha sonra BM Gürcistan Misyonu (UNOMIG) gözlemcileri daha çok Güney Abhazya'da göreve başladı. İki taraf arasında

anlaşmazlık sürmektedir. Anlaşmazlığın temelinde Abhazya'nın statüsünün ne olacağı hususu yatmaktadır. Abhazlar tam bağımsızlık isterken, Gürcüler Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü korumaya çalışmaktadır. Diğer önemli bir sorun da mültecilerin durumudur. Savaş esnasında Abhazya etnik anlamda arındırıldı, bu ülkede yaşayan Gürcü ve Ruslar yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kaldılar. Bu savaş süresince Gürcü ve diğer uluslardan 250 binden fazla kişi Abhazya'dan kaçmak zorunda kaldı. Rusya başlangıçta Abhazya'yı destekleyerek Gürcistan'ın Rusya'ya yakınlaşmasını sağladı, tavizler elde etti; daha sonra Abhazlardan desteğini çekti.

Mayısta tam anlamıyla ateşkes ilan edilmesinin ardından Haziran'da 2.500 BDT (Rus) "barış gücü" askeri Gürcistan ve Abhazya'yı ayıran İnguri Nehri civarında kurulan güvenlik bölgesine yerleştirildi. Kasım 1994'te Abhazya Meclisi kabul ettiği yeni anayasa ile egemen bir devlet olarak "Abhazya Cumhuriyeti"nin kurulduğunu ilan etti. Gürcistan hükümeti tarafından egemenlik ilanı kınandı. Rusya Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü tanıdığını açıkladı. Ocak 1996'da BDT zirvesinde Şevardnadze'nin önerisiyle, Gürcistan'a katılincaya kadar Abhazya'ya karşı ekonomik yaptırımlar uygulanması kararı alındı. BM destekli barış görüşmeleri 1997 Temmuz ayında yeniden Cenevre'de başladı. Kasım 1997'deki Cenevre toplantısında da taraflar haftada bir toplanıp ateşkes durumunu görüşecek İş Birliği Konseyi ile mülteciler ve ekonomik, insani sorunlarla ilgilenecek alt-çalışma grupları oluşturdular. Abhazya, Rusya ve Gürcistan'ın Gürcistan içinde federal bir birim statüsünde olma önerisini kabul etmemekte; Gürcistan ile "eşit statü"de olmak istemektedir. Temmuz 2006'da Gürcü Parlamentosu tüm Rus barış gücü birliklerinin çıkması için karar aldı ama bu birlikler yerinde kaldı. Ağustos 2008'de Osetya üzerine Rusya-Gürcistan savaşı çıktı. Bu dönemde, Abhaz güçleri Kodori vadisine taarruz etti ve Gürcü kuvvetleri geri çekildi.

Güney Osetya

Dilleri Farsçaya yakın olan Osetlerin köken olarak İranlı oldukları iddia edilmektedir. Stalin döneminde Gürcistan'ın topraklarının bir kısmını da kapsayacak şekilde Güney ve Kuzey Osetya olmak üzere özerk bölgeler oluşturulmuştur. 1979 sayımında Osetya'da Osetler nüfusun %66'sını oluşturmaktaydılar. Gürcü-Oset Çatışması, 1980'lerde çıktı ve binlerce kişinin ölmesine ve on binlercesinin evlerini terk etmesine rağmen henüz çözülemedi. Osetler kendi atalarının İskit-Saka ve Alanlar olduğunu ve 2700 yıldır Güney Osetya topraklarında yaşadıklarını iddia etmektedirler. Gürcülere göre Osetler, 200-300 yıl önce bölgeye misafir gelmiştir. Bazı güvenilir kaynaklar Osetlerin Güney Kafkasya'ya 12. yüzyıl ve Kuzey Kafkasya'daki Cengiz ordularının işgali esnasında 13. yüzyılda geldiğini göstermektedir. İlk büyük çatışma 1918-1921 arasında meydana geldi. 20 Mayıs 1918'de Gürcistan bağımsızlığını ilan ettiğinde Osetler, Gürcistan içinde kalmak istemedi. 1774'te gönüllü olarak Rus tarafına katılmışlardı. Güney Osetya, 8 Haziran 1920'de bağımsızlığını ilan etti. Çatışmalarda 5 bin kadar Osetyalı öldürüldü. Nisan 1922'de Güney Osetya Oblastı kuruldu.

1980'lerin sonunda yeni milliyetçi partiler ve hareketler ortaya çıkmıştı. Osetler, Halkın Öncüsü (Ademon Nykhas) Partisi'ni kurmuşlardı. Bu dönemde, Güney Osetya nüfusunun üçte ikisini Osetler, üçte birinden azını Gürcüler oluşturuyordu. İlk çatışma sinyali Halkın Öncüsü Partisi liderinin 1989'da Abhazlara ayrılmaları ile ilgili destek mektubu ile geldi. Ardından Gürcüler kendi topraklarındaki tek resmî dilin Gürcüce olduğuna dair bir kanun çıkardılar. Osetlerin çok azı Gürcüce konuşabiliyordu. Halkın Öncüsü, SSCB yönetimine Kuzey Osetya ile birleştirilmeleri için bir dilekçe gönderdi. Ardından Gürcüler, Güney Osetya başkentine büyük bir yürüyüş yapmak istediler ancak Sovyet askerlerince engellendi. 1989'da Kuzey Osetyalılar Güney ile birlikteliği, Güney Osetya da Gürcistan içinde özerk cumhuriyet statüsünün güvenceye alınmasını ve bağımsızlık istediğini açıkladı. Gürcistan Yüksek Sovyeti bu kararı anayasaya aykırı bulduğunu belirtti. Bu yöndeki açıklamalar ve siyasal

yönlendirmeler sonucu Gürcistan'da ve Osetya'da şiddet hareketleri başladı. Rusya'nın etkisiyle sağlanan "ateşkesten" sonra 500 civarında Rus askeri Güney Osetya'ya yerleştirildi.

Ağustos 1990'da Gürcüler, Halkın Öncüsü'nün seçimlere girmesini yasaklayınca, 20 Eylül 1990'da Güney Oset lideri bağımsız demokratik Sovyet cumhuriyeti olduklarını ilan etti. İki tarafın da uzlaşmaya hatta görüşmeye yanaşmaması üzerine çatışmalar başladı. Savaş daha çok Güney Osetya başkenti Sinvali etrafında oldu. 18 ay süren Gürcü ablukası üzerine Sovyetler duruma el koydu ve 20 Şubat 1991'de ablukanın kaldırılmasını istedi (Minahan, 2000, s. 410). 23 Mart 1991'de Yeltsin ve Gamsahurdiya arasında yapılan ve şiddeti sona erdiren protokol de uygulanmadı. Gürcüler zamanla Güney Osetya'yı terk etti, Güney Osetyalılar da Kuzey Osetya'ya kaçtı. 1992 baharında da çatışmalar tekrar başladı, Kuzey Osetya Gürcistan'a ekonomik boykot uygulamaya başladı. 1989'da başlayan ve Haziran 1992'ye kadar süren çatışmalarda 400'den fazla Gürcü, 1.000'den fazla Oset öldü. Haziran 1992'de Yeltsin ile Şevardnadze arasında başlayan barış görüşmeleri sonucunda bölgeden bütün silahlı güçlerin çekilmesi, üç tarafın da katıldığı bir gözlemci heyetinin barışın korunmasında görev yapması kabul edildi ve Güney Osetyalı mültecilerin topraklarına dönmelerine izin verildi. Ancak tam anlamıyla çözüm sağlanamadığı için 11.000 Güney Osetyalı Kuzey Osetya'da kaldı, 7.000 Gürcü de yaşadıkları topraklara dönmedi.

İlimli lider Şevardnadze döneminde taraflar birbirine daha yakın davrandı. 1996'dan itibaren ilişkiler yumuşayıp ortak açıklamalar yapıldıysa da bir anlaşmaya varılamadı. Rusya açısından bu bölge stratejik konuma sahiptir. Ayrıca Güney Osetya'nın bir sorun olarak varlığı Rusya'nın Gürcistan üzerinde denetim kurmasına olanak sağlamaktadır. Gürcistan-Osetya çatışmasına çözüm bulmak amacıyla AGİT bünyesinde Rusya, Gürcistan ve Güney ile Kuzey Osetya hükümet temsilcilerinden oluşan iş birliği komisyonu oluşturulmuş bulunuyor. Kasım 1997 ortalarında Şevardnadze, Güney Osetya başkanı Ludwig Chibirov ile görüştü, ancak bu görüşmeden herhangi bir barışçı çözüme ulaşılamadı; bununla beraber enerji ve tarım alanında iş birliğinin yapılması, göçmenlerin yurtlarına dönmesi, barışı korumaya özen gösterilmesi konularında uzlaştıklarını belirten ortak bir bildiri yayınladılar.

2004 yılında Saakaşvili'nin başkan olması ile ilişkiler tekrar gerilmeye başladı. Gürcü polis, Güney Osetya ekonomisi için önemli olan Rusya ile serbest ticaret noktasını kapattı. Rus Duması, Oset ayrılma isteklerini destekleyen bir karar çıkardı. Böylece 2008'deki savaşa gelindi. Kosova'nın bağımsızlığının Batılı ülkelerin çoğu tarafından kabul edilmesinden sonra Rusya da bu konudaki politikasını gözden geçireceğini açıklamıştı. Abhaz ve Güney Osetyalılar Ruslarla sıkı bağlara sahipti ve pek çoğu Rus pasaportu taşıyordu. Rusya bölgeye olan angajmanını artırdı. Gürcüler ve Ruslar arasında yaşanan çeşitli askerî gerginliklerin ardından, Gürcüler Güney Osetya'nın başkenti Sinvali'ye saldırdılar ve bir süre ellerinde tuttular. Ancak savaş, Güney Osetya sınırlarında kalmadı ve Ruslar, Gürcistan ordusunun altyapısına önemli zarar verdiler. Rus ordusu, Tiflis'e 55 km. mesafeye kadar ilerledi. Abhazyaya güçlerini harekete geçirirken, Abhazyaya'daki Rus birlikleri 14 Ağustos'ta Poti'yi aldı.

Uluslararası kamuoyunun devreye girmesi üzerine Medvedev ve Saakaşvili, altı noktalı barış planı üzerinde anlaşılabilir. Anlaşma Güney Osetya lideri Eduard Kokoyti ve Abhazyaya lideri Sergey Bagapş tarafından da imzalandı. Rus birliklerinin çekilmesi iki ay sürdü. 1 Ekim'de AB, Altı Noktalı Barış Planı'nın uygulanması için 340 kişilik bir izleme heyeti gönderdi. Dimitri Medvedev, Kosova'yı örnek göstererek, Abhazyaya ve Güney Osetya'yı bağımsız ve egemen devletler olarak tanıyan bir resmî belge yayınladı. Ancak bugüne kadar sadece Nikaragua bu cumhuriyetleri tanıdı. Dağlık Karabağ, bu kararları kendisinin de tanınması için desteklese de Rusya, bunun mümkün olmadığını işaretini verdi.

Abhazy'a'nın özerklik geleneğinin uzun bir geçmişi vardır. Bunu Gürcistan karşısında olduğu gibi Rusya karşısında da korumak istemektedir. Güney Osetya ise her zaman Moskova'ya derinden bağımlı oldu. Abhazy'a ve Güney Osetya, Rusya'ya tamamen bağımlı hâle geldi. 2008 Savaşı sonrası Ruslar, bu iki bölgeye şunları getirdi; Rus pasaportu, Rusya'dan turizm teşviki, sağlık ve kültüre yatırım, yerel hükümetlerle yoğun sözleşme ve anlaşmalar, sınır bariyerleri, artan Rusça eğitim veren okullar, artan hukuki yardım ve hava, demiryolu ve kara yolu trafiğinin restorasyonu. Ruslar bu bölgelere hükümetle çalışmak için gönderiliyor. Gazprom boru hatları inşa ediyor. Bütün masraflar her yıl 250 milyon dolara geliyor ve bu da Rusya bütçesinin % 0.016'sı demektir (Rusya Federasyonu Hükümeti, 2010).

Abhazy'a ve Güney Osetya'daki çatışma bölgelerinde Rus askerleri bulunmaktadır. Abhazy'a'daki BDT barış gücünde 2.500, Güney Osetya'daki müşterek barış gücünde ise 530 Rus askeri vardır. BM Gürcistan İzleme Görevi (UNIMOG) ise 30'dan fazla ülkeden 130 gözlemci bulundurmaktadır.

Acara Bölgesi

Acaralar, 1614 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetimine girdi. 17. ve 18. yüzyıllarda Müslümanlığı seçtiler. 1877-78 savaşında bölgenin kontrolü Rusya'ya geçti 1920'de ise İngilizler, bölgeyi Gürcülere verdi. Sonraki yıl Türkiye'nin etkisi ile Sovyetler, ilk defa etnik değil dine dayalı olarak Acara Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ni ilan ettiler. Gürcistan toprakları içinde üçüncü özerk cumhuriyet olan Acara Özerk Cumhuriyeti'nde yaşayan Acarlar etnik olarak (Müslüman) Gürcü olmalarına rağmen, 1921'de Sovyet-Türk Dostluk Antlaşması'nın bir sonucu olarak özerklik elde etmişlerdir. Bu özerklik onlara ayrı bir kimlik kazandırmış ve dinsel (İslam'a) bağlılıklarını artırmıştır. Sovyetler zamanında Gürcülerin asimile gayretlerine rağmen Acaralar, İslam'a bağlı kaldı.

1989'da Abhazlar ve Güney Osetyalılar gibi Acaralılar da özerklik istedi ama Gürcistan'dan ayrılmak istemediler. Bundan sonra Acara Yüksek Konseyi Başkanı Aslan Abaşidze'nin Rusya ve Türkiye'ye yakınlığının, Gürcistan yönetiminde uyandırdığı sıkıntılarla ilgili bir dönem yaşandı. Şevardnadze ve Saakşavili, Abaşidze'yi kontrol altına almak istediler. Gürcistan'ın toprak bütünlüğüne tehdit oluşturduklarını ifade ettiler. Bu bağlamda Müslümanlar ile Hıristiyanlar arasındaki çatışmalar, 1991 yılında, Müslüman halkın "Hıristiyanlaştırma"ya ve Acaristan'ın özerkliği kaldırmaya yönelik politikalara karşı gösterileriyle başlamıştır. Şubat 1993'te Acaristan'daki silahlı Acar grupları tarafından Rus kuvvetlerine karşı kışkırtmalar meydana gelmiştir. Daha fazla ekonomik özerklik için mücadele veren Acaristan, Rusya ile iyi ilişkilere sahipti.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Acara, özerk cumhuriyet statüsünü sürdürdü ve Mayıs 2004'e kadar merkezî otoriteden siyasi olarak ayrı bir konumda oldu. Abhazy'a ve Güney Osetya'nın tersine Acara, Gürcistan'dan ayrılmayı istemedi. Mayıs 2004'teki ikinci Gül Devrimi sonrası Acara bölgesi lideri Aslan Abaşidze Rusya'ya kaçtı. O tarihten beri Acara başkanları Gürcistan başkanı tarafından atanıyor. Problem şimdilik ortadan kalkmış olsa da Acara'nın özerk olması yeni sorunlara yol açabilir.

KAFKASYA'DAKİ SINIR SORUNLARI

Samtshe-Cavaheti Bölgesi

Azerbaycan-Gürcistan sınırı açıkça belirlenmiş değildir ve Azerbaycanlı Türk azınlık ayrımcılığına tabi tutulduğunu düşünmektedir. Ancak, iki ülkeye de çok zarar vereceği için aralarında bir çatışma potansiyeli yoktur. Ermenistan-Gürcistan arasında Samtshe-Cavaheti

bölgesi sorun kaynağıdır. Azerbaycan-Ermenistan sınırında pek çok alan sorunludur. Rusya'nın Gürcistan ve Azerbaycan sınırları da tam olarak belirlenmemiştir. Ancak, bölgenin dağlık ve yerleşimin zor olması sorunu gündeme taşımamaktadır. Rus-Gürcü toprak anlaşmazlıkları eskiye dayanır. 1918'de dönemin bağımsız Gürcü devleti "tarihî sınırlara yeniden dönülmesini" talep ederken yalnızca Abhazya ve Güney Osetya'yı değil, Krasnodar bölgesini de kastetmekteydi. 1921'de Gürcistan'ın Sovyet cumhuriyeti olmasından sonra bugünküne yakın bir sınır çizilmişti. Gürcistan, Rusya'dan Verhniy Lars bölgesi ile ilgili toprak talebinde bulunmaktadır. Verhniy Lars bölgesi 1929'da Rusya'dan Gürcistan'a verilmişti.

Gürcistan toprakları içinde yer alan Samtshe–Cavaheti bölgesi sert iklimi nedeni ile Gürcistan Sibiryası diye de anılır. Burası tarihsel olarak iki alt bölgeye ayrılır: Şimdiki Gürcülerin yaşadığı Ahıska bölgesi ile çoğunlukla Ermenilerin yaşadığı Cavaheti bölgesi. Samtshe–Cavaheti bölgesini Ruslar, 1828-29 savaşı esnasında Osmanlılardan almışlardı. Cavaheti Ermenileri, Erzurum'dan göç edenlerdir. Aralık-Kasım 1918'de Gürcistan ve Ermenistan, bölge için kısa bir savaşa girişti. Gürcüler, Birinci Dünya Savaşı sonunda Türklerin boşalttığı bölgeye girmiş, Ermeniler ise buraların kendine ait olduğunu iddia etmişti. Çok fakir kalmaya devam eden bu bölge ile ilgili gerilim bugüne kadar bitmedi. 1999 yılında Gürcistan, AB üyeliği kapsamında bazı Ahıska Türklerinin dönmesine şartlı olarak izin vereceğini açıklayınca Samtshe–Cavaheti bölgesindeki hem Gürcüler hem de Ermeniler buna karşı çıktı.

Bağımsızlık İsteyen Lezgiler

Dağıstan ve Azerbaycan arasındaki Samur nehri ile bölünen Lezgi halkının 170 bini Dağıstan, 205 bini Azerbaycan tarafında yaşıyor ancak toplam nüfuslarının 1,2 milyon civarında olduğu tahmin ediliyor. Hiçbir zaman bağımsız olamayan Lezgiler, bağımsız Lezgistan'ı kurmak istiyorlar. 1860 yılında Rus İmparatorluğu, sınırları çizirken bu grubu ikiye böldü. 1959'dan beri birleşmek isteyen Lezgiler, 1990'da Dağıstan'da Birlik (Sadval), 1991'de Azerbaycan'da Samur örgütünü kurdular. Şiddete başvurmaktan kaçınan Lezgilere, Ermeni Gizli Servisi'nin para ve silah sağladığına ilişkin kanıtlar var.

Talışların Bağımsızlık İsteği

Talış Hanlığı, 17. yüzyılda ortaya çıktı ve Nadir Şah'ın İran Afşar İmparatorluğu dağılınca 1747'de bağımsız oldu. İran baskısı devam edince 1802'de Rus hamiliğini kabul etti. 1828'deki Türkmençay Anlaşması ile Talış devleti ikiye bölündü. Aras Nehri kuzeyindeki parçası Ruslara, güneyi Perslere bırakıldı. İkinci Dünya Savaşı esnasında Sovyetler İran'ın kuzeyini işgal edince bölge de Rus kontrolünde kaldı. Bugün Azerbaycan toprakları içinde yaşayan Talışlar, 1993 yılında Karabağ'da Azerbaycan için savaşmak istemediler. Bölgede bir ayaklanma tehlikesi olmasa da potansiyel problem devam ediyor.

Hazar Denizi'nin Yasal Statüsü

Rusya ve İran arasında 1723, 1828, 1921 ve 1940'ta Hazar Denizi'nin kullanımı ile ilgili çeşitli anlaşmalar yapılmıştı (Michalel, 2001). Sovyetler Birliği dağıldığında Hazar Denizi etrafında beş ülkenin kıyısı vardı: Rusya, Azerbaycan, İran, Türkmenistan ve Kazakistan. Bu ülkelerden bazıları tek taraflı olarak bazı petrol bölgelerini sahiplendi. 1992'de beş ülke de kendi çözümünü önerdi. 1994'te Azerbaycan yabancı bir konsorsiyumla anlaşma imzalayınca kutuplaşma başladı. Azerbaycan, özellikle Türkmenistan ve İran ile bazı bölgeler üzerinde anlaşmazlık içindedir. Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan Hazar Denizi'ni orta noktasından sektörlere bölmeyi savunmaktadır. Böylece her ülke sahil uzunluğu kadar bir bölge alacaktır. En az sahile sahip İran ise Hazar Denizi'nin eşit beş parçaya bölmeyi önermektedir.

Rusya ise beş ülkenin petrol ve doğal gaz kaynaklarının kullanımı için ortak karar alacağı bir yönetim (kondominyum) önermektedir.

1990'ların sonundan itibaren diplomatik görüşmelerde Rusya, Kazakistan ve Azerbaycan Hazar Denizi'nin kuzey kısmını sektörlere bölmek konusunda bir ortak anlaşmaya vardı. İran ise bu anlaşmaları tanımadı ve %20 pay için ikili görüşmelere devam ediyor. Türkmenistan ise BM'nin hakemlik rolünü savunuyor. Temmuz 2001'de, İran'a ait bir savaş gemisi ve iki jet, Azerbaycan'ın kendi sektörü olarak adlandırdığı bölgede bir BP/Amoco araştırma aracını uzaklaştırmak istedi. 29 Eylül 2014 yılında Rusya'nın Astrahan şehrinde 4. Hazar Denizi Zirvesi çerçevesinde Hazar Denizi'ne komşu ülke liderleri bir araya geldiler. Hazar denizine kıyısı olan ülkeler, Hazar'da bulunan zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarından daha fazla pay kapmak istemeleri nedeniyle statü konusunda bugüne kadar bir anlaşmaya varamadı.

BÜYÜK GÜÇLER VE GÜNEY KAFKASYA

Rusya

Rusya, Kafkaslarda gücünü yitirirse Karadeniz'de, Boğazlardan Akdeniz'e geçişte, Orta Doğu'da ve Türkistan'da da etkinliğini kaybeder. Bu bölge Rusya açısından yaşamsal önemde stratejik bir konumdadır. Rusya Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan ile ekonomik, diplomatik ve askerî ilişkilerini geliştirerek etkinliğini sürdürmeyi amaçlamaktadır. Bu yönde Ermenistan ve kısmen Azerbaycan ile etkili ilişkiler kurmuştur. Rusya bu devletlere askerî-stratejik alanda önemli etki gücüne sahiptir; bu etki gücü ekonomik alanda azdır ve iç politika alanında daha da aza iner ve iç politika alanında önceliği bu bölgelerde yaşayan etnik azınlıkların durumu oluşturur. Diğer cumhuriyetlere nazaran Güney Kafkasya ülkelerinde Rus azınlığın yüzde olarak nüfusa oranı düşüktür: Ermenistan'da %0.5, Azerbaycan'da %1,8 ve Gürcistan'da %1,5 (CIA, 2011). Rusya, "istenilmeyen" etnik çatışmaları durdurmak, Kafkasya'da ayrılıkçı ideolojilerin etkilerini azaltmak ve bütün bölgelere yaygınlaşmasını önlemek, silah ve uyuşturucu trafiğini önlemek gibi gerekçelerle, özellikle Ermenistan ve Gürcistan'da askerî üsler kurma ve bu ülkelerin sınırlarını kontrol etme olanağı elde etmiştir. "Barış gücü" uygulamaları da Rusya'nın bölgede kalmasına olanak sağlamaktadır.

Gelişen Rus sermayesinin yayılabileceği boş alan Kafkasya ve Türkistan'dır. Çünkü Rus sermayesinin Avrupa ile rekabet şansı yoktur. Kafkasları arka bahçesi olarak gören Rusya'nın bu bölgedeki politikası büyük ölçüde petrole bağlıdır (Bayev, 1997). Geçmişte Şevardnadze'ye, Aliyev'e suikast girişimleri; Ermenistan'da Ter-Petrosyan'ın istifaya zorlanması ve saldırgan şovenist Taşnak hareketinin faaliyetlerine izin verilmesi, bütün bunlar doğal gaz ve petrolün dünya piyasalarına naklinin Rusyasız olmayacağını göstermek içindi. Rusya'nın Güney Kafkasya'da sadece Bakü-Novorossisk gaz boru hattı var. Bakü-Ceyhan boru hattı Rusya'yı devre dışı bırakınca Azerbaycan'ın Rusya'ya bağımlılığı azaldı. Lukoil, Azerbaycan'da olsa da işletmeci değildir ve büyük bir hissesi de yoktur.

Rusya'nın Güney Kafkasya'daki etkisi temelde askerî gücünden, fakat ondan daha az olmakla birlikte ekonomik varlığından da kaynaklanmaktadır. Bağlantısız Hareketi, Ekonomik İşbirliği Örgütü, GUAM (Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova), Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİÖ) gibi oluşumlar üç ülke üye olsa da Güney Kafkasya için sağladıkları ile anlamsızdır (Bishku, 2011). Bu örgütler, Güney Kafkasya ülkelerine sadece dünya sahnesinde küçük ve bağımsız bir yere ait olduklarını hatırlatıyor. Bunlardan GUAM açıkça Batı yanlısı, KEİÖ ise Rus yanlısı olup, 2008 savaşından sonra önemleri azaldı. Güney Kafkasya'nın üç ülkesi ve Rusya'nın dâhil olduğu AGİT, Rusya'nın bölgesel krizlerdeki tutumu nedeni ile zayıfladı. AEB ise Putin'in popülist fantezilerinden biri olmaya devam ediyor.

Rusya, Ermenistan'a vize serbestisi uygularken, CSTO üzerinden Ermeni güvenliğini garanti etmektedir. Eğer Azerbaycan, Ermenistan'ın uluslararası olarak tanınmış toprağına saldırırsa CSTO yürürlüğe girebilecektir. Dağlık Karabağ'ın tanınmamış olması nedeni ile bu garantiye dâhil olmaması Ermenilerle uyumsuzluk oluşturmaktadır. Rusya ve Ermenistan'ın ortak sınırı yoktur, arada Gürcistan vardır yani bu müdahale de kolay değildir. Azerbaycan'a bir müdahale söz konusu olduğunda, CSTO'nun Orta Asya ülkelerinin de yardıma gönüllü olacakları beklenmiyor. Rusya'nın her şeye rağmen müdahalesi ise Türkistan'daki konumuna büyük zarar verir. Ermenistan'da Gazprom (ArmRosGazprom), Ermeni enerji alt yapısının %80'ini kontrol ediyor. Bu Ermenistan'ın bağımsız bir enerji geçiş ülkesi olamayacağı anlamına geliyor. Rusya, borçlarına karşılık Ermenistan'dan iki hidroelektrik ve nükleer santrali satın aldı (Pavelenko, 2008). Rus hava yolları (Sibir), Ermeni hava yollarının (Armavia) %70'ini, Rus devlet bankası (Vneshtorgbank) ise Ermeni Tasarruf Bankası'nın %70'ini kontrol etmektedir. Ruslar, 570 milyon dolar yatırım ile Ermeni demiryollarını da satın aldılar (Nixey, 2012). 2008'de Serj Sarkisyan başkan olmadan önce başkan olan Rus yanlısı Koçaryan zaten ülkenin ekonomik zenginliklerinin çoğunu satmıştı. 2010 yılında Rusya, finansal kriz nedeni ile 15 yıl boyunca her yıl Ermenistan'a 500 milyon ABD doları borç vermeye başladı.

Rusya'nın Azerbaycan ve Ermenistan üzerinde kullandığı diğer bir zorlama vasıtası bu ülkelerin göçmen işçileri ve bunların ülkelere gönderdiği havale paralarıdır. Örneğin, Rusya'da yaklaşık 2 milyon Azerbaycanlı çalışmakta ve yılda millî gelirin %10'u kadar olan 2,5 milyar dolar göndermektedirler (Tishkov ve diğerleri, 2005). Rusya, bu ülkelere karşı illegal göç trafiği ve vize rejimi tehdidi kullanmaktadır. Ermeni ve Gürcüler, diğer etnik gruplara göre Rusya'da daha sürekli kalan işçi göçmenlerine sahiptir. Çoğu çifte vatandaşlık alıp, büyük oranda Ruslarla evlenmektedir. Eğitim alanında, Moskova Devlet Üniversitesi Bakü'de bir bölüm oluşturmuş olup, kadrosunda genellikle ziyaretçi Rus profesörler bulunmaktadır. Moskova'da açılmış BDT Açık Üniversitesi de internet üzerinden eğitim vermektedir.

Rusya, 2008'deki Gürcistan Savaşı sonrası askerî vasıtalarının çoğunu geri götürmedi, Ermenistan'daki Gümrü üssüne gönderdi. Üssün kiralama sözleşmesi 2044 yılına kadar uzatıldı ve sözleşmenin kapsamı Ermeni güvenliğine bütün tehditleri içerecek şekilde genişletildi. Rusya, Azerbaycan üzerinde sınırlı bir doğrudan etkiye sahiptir. Açıkça Batı yanlısı olmaması nedeni ile Aliyev ile ilişkilerinden memnundur. Bölgedeki savaşlar ve çatışmalar, anti-Rus eğilimleri gizleyerek çatışan taraflar arasındaki düşmanlıkları körüklemektedir. Bölgede birbirlerine muhtaç topluluklar arasındaki bu eğilimler, bölge üzerinde Rusya dâhil diğer bölge dışı ülkelerin bölgede egemenlik kurmalarına olanak sağlamaktadır. Rusya, maliyeti yüksek stratejik çatışmaları körükleme politikasından çok, çatışmaları dondurma politikası izlemektedir.

ABD

SSCB'nin çöküşünden sonra Kafkasya ülkeleri Amerikan elitinin odak noktası oldu. Amerikalılar için bunun birkaç nedeni vardı. Öncelikle Kafkasya'nın jeostratejik olarak Rusya için Orta Doğu ile arasındaki köprü olduğu düşünülüyordu. Eğer ABD, Kafkas ülkeleri ile ilişkilerini geliştirirse Rusya'nın güneye inmesinin önüne geçileceği değerlendiriliyordu. Clinton ve Bush için, Kafkasya daha uzun dönemli Orta Doğu politikasının bir parçası idi. İkinci olarak, ABD petrol şirketleri Hazar Denizi petrol kaynaklarına ulaşmak istiyordu. ABD, bölge ülkeleri ile enerji projeleri için Moskova'yı devre dışı bırakarak lobi faaliyetlerine girişti. İlave olarak, Karabağ konusundaki AGİT Minsk Grubu'na katılarak etno-politik çatışmaların çözümüne de dâhil oldu. Geçen 20 yıl boyunca Kafkasya, Büyük Orta Doğu Projesi'nin önemli bir unsuru olmaya devam etti. Bununla beraber, ABD; Kafkasya ülkeleri olan Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan ile hem bölgesel kapsamda hem de ikili düzeyde ilişkiler geliştirdi.

ABD'nin Güney Kafkasya politikasının parametrelerini ülkesindeki güçlü Ermeni lobisinin beklentileri, Gürcistan'ın Batı ittifakına katılma gayreti ve Azerbaycan'daki enerji kaynakları yanında bölgenin Doğu ile Batı arasında ticaret ve enerji geçiş hatlarının rolü oluşturdu. ABD dış politikasında Güney Kafkasya'nın jeostratejik önemi çerçevesinde; bölge ülkelerini komşu ülkeler olan Rusya ve İran ilişkileri, NATO'nun genişlemesi, Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki Karabağ Savaşı, bu çatışmadan dolayı 1993 yılından beri Türkiye-Ermenistan sınırlarının kapalı olması gibi boyutları bölge ülkeleri ile ikili ilişkilerine yansımaktadır (Veliyev, 2016). ABD'nin Karadeniz stratejisi Kafkasya ve İran'ı da içine alan geniş bir coğrafyayı kapsamaktadır. Öncelikle Ermenistan'ın Rusya'nın kontrol ve boyunduruğundan kurtarılması gerekmektedir. Bunun ilk basamağı, Türkiye-Ermenistan sınırının iki ülkenin mutabakatı ile açılmasıdır. İkinci basamak, Azerbaycan-Ermenistan anlaşmazlığını sona erdirerek, aynı yoldan Azerbaycan'ı da teritoryal olarak Batı'ya bağlamaktır (Tarakçı, 2015). Gürcistan da bu ülke öbeğine dâhil edilecek ve Güney Kafkasya'da Rusya'ya karşı bir ittifak kuşağı oluşturulacaktır. Rusya'nın da en büyük endişe ve korkusu budur.

ABD, Güney Kafkasya için üç proje geliştirdi (De Waal, 2015). İlk Clinton zamanında Bakü-Ceyhan projesi idi ve ABD'nin desteği ile hayata geçti. Ancak, 1990'larda enerji şirketleri projeyi uzun ömürlü bulmadı ve 2000'lerde ekonomik durum değişince haklı çıktılar. İkinci proje George W. Bush'un 2003'te Gürcistan'da demokratik değişim için Gül Devrimi idi ama 2008 Gürcistan-Rus Savaşı beklentileri boşa çıkardı. Üçüncü proje ise 2007-2009 arasında Ermenistan-Türkiye ilişkilerini normalleştirmek için başlatılan süreçti. Ama ABD'nin sürece çok yakından dahil süreci karmaşık, zor ve çok hızlı hâle getirince sonuç alınmadı. Bu da Ermenistan için yüksek düzeyli müdahaleler yerine, önce kalplere ve düşüncelere daha sonra cüzdanlara hitap edecek daha yavaş bir politikanın etkili olacağını gösterdi. Soğuk Savaş sonrası Ermenistan ve Gürcistan dünyada ABD'den kişi başına en fazla yardım alan ülke oldular. Azerbaycan'a ise 1992'de Karabağ nedeni ile ABD Özgürlüğe Destek Kanunu'nun 907. Bölümü (ABD Kongresi, 1992) kapsamında yaptırımlar başlatıldı (De Waal, 2003).

ABD için Kafkasya politikasının iki temeli vardır; enerji ve bağımsız devletlerin Rus etki alanına düşmemesi. 11 Eylül 2001 sonrası buna terörle mücadele veya diğer bir adı ile bölgede İslamcı etkinin yayılmasının önlenmesi eklendi. ABD, başlangıçta Hazar enerji kaynakları için Azerbaycan'ı anahtar müttefik gördü. Daha sonra Hazar Denizi'nden Karadeniz'e çıkış için Gürcistan'ın stratejik önemine odaklanıldı. Ardından Dağlık Karabağ çatışması ile birlikte Ermeni diasporası devreye girince Azerbaycan'a yaptırımlar başladı (Nation, 2007). Bir yandan da ABD petrol şirketleri 1994'te en büyük petrol paylaşım anlaşmasını yaptılar. 11 Eylül 2001 saldırıları ise ABD-Azerbaycan ilişkilerine önemli etki yaptı. Azerbaycan, terörle savaş koalisyonuna katılarak Afganistan ve Irak savaşlarında ABD'ye hava sahasını kullanma izni verdi. Azerbaycan iki ülkedeki barış güçlerine asker gönderdi, 30 uluslararası teröristi tutukladı ve şüpheli kişileri sınır dışı etti. Karşılığında ABD, yaptırımları dondurdu ve güçlü ticaret, güvenlik ve askerî işbirliği başlattı.

ABD, Soğuk Savaş sonrasında bölge ülkelerini tıpkı Rusya ve Doğu Avrupa'da yaptığı gibi yumuşak gücü ile barış, demokrasi ve kapitalizmi geliştirmek sureti ile dönüştürmek istedi. Bu projeksiyon sadece Doğu Avrupa'da başarılı oldu. Güney Kafkasya'da milliyetçi gündemler, etnik çatışmalar ve devletlerarası rekabet içindeki ülkeler Amerikan beklentilerine uzak kaldılar. 2003 yılındaki Gül Devrimi ile yeni bir dönem başlatıldı ve Gürcistan ile Batı kurumlarının yerleşeceği bir devlet hedeflendi. Gürcistan istenen iç dönüşüm için önemli işler yapmıştı ama gene de ABD isteklerinin gerisinde idi. 2008'de CIA'nın yanlış hesaplarının yol açtığı Gürcistan Savaşı ise Batının genişlemesini durdurdu ve sadece Gürcistan değil bölgedeki komşularına da Rusya'nın kararlılığı konusunda ikaz oldu. O zamandan beri ABD'nin bölgeye yönelik politikası daha hesaplı bir kulvarda ilerliyor. Kitaplarda yazılı demokrasi beklentileri

özellikle Ermenistan konusunda oldukça azaltıldı. Ermenistan'ın ABD ve Rusya arasında bir denge oluşturma zorunluluğu bir istisna oluşturuyor. Azerbaycan'da ise gittikçe Batıdan uzaklaşan ve otoriter olan bir yönetim olduğu düşünülüyor. Gürcistan'ın hâlâ ülkede Batının istediği reformları yapmaya çalıştığı ve Batı ile uyumlu dış politika izlediği kabul ediliyor.

Hazar Denizi petrol ve gaz imkânları 1990'lar ve sonrasında ABD'nin bölgeye yönelik politikalarının ana parametrelerinden birini oluşturuyor (Akiner, 2004). ABD'ye göre Azerbaycan'ın petrol ve gaz rezervleri değeri enerji kaynağı olmaktan öte bu ülkenin kalkınması ve sınırlarının ötesindeki etkisi için de kuvvet çarpanı oldu. Kazakistan ve Türkmenistan'da bulunan rezervler de Hazar Denizi üzerinden Güney Kafkasya'ya ulaşma imkânına sahiptir. Bu da Gürcistan ve Türkiye'nin enerji koridoru oluşturmada stratejik önemini artırıyor. Enerji koridoru hem Güney Kafkasya ülkelerinin kalkınması hem de Rusya'dan bağımsız olabilmeleri için önemlidir. ABD enerji güvenliği ve Avrupa'nın enerji alanında Rusya'ya bağımlılığının azaltılması da söz konusu olunca Batılı şirketlerin Hazar Denizi projelerine yatırım yapması kaçınılmaz oldu (American Presidency Project, 1999). ABD Dışişleri Bakanlığı, Hazar Denizi enerji diplomasisi için büyükelçilik pozisyonu teşkil etti. Bununla beraber, ABD'ye göre, enerji koridoru ve katılanların ekonomik kalkınma yönündeki beklentileri henüz sağlanmadı.

Gürcistan, ABD'nin bölgedeki vekil devleti rolünde oldu. ABD, Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü destekledi, Rusya'nın Abhazya ve Güney Osetya'yı tanımasına karşı çıktı. Her yıl Tiflis'e yaptığı ekonomik ve askerî yardımları arttırdı. Örneğin 2017 yılında Gürcistan, ABD'den 90 milyon dolar alacak ve bu Ermenistan, Azerbaycan ve Türkiye'ye verilecek toplam yardımın iki katıdır. Gürcüler, ABD'nin hep daha güçlü desteğini bekliyorlar ama Rusya ile yaptığı pazarlıklarda kurban gidecekleri endişesini taşıyorlar (Yalowitz ve Courtney, 2017). 8 Mayıs 2017'de Gürcü Başbakan Kvirikaşvili, Trump ile bir araya geldi. Trump'ın 2018 bütçesi kesintilerinin Gürcistan'a sağlanan desteği azaltacağı düşünülüyor. Gürcistan, ABD'nin gözünde önemini artırmak için güvenlik rolünü özellikle Kafkasya'ya yönelik terörist trafiği üzerinde bulunuşunu kullanmak istiyor. Özetle Batı desteği olmaksızın Gürcistan'da mevcut rejimin yaşaması zor gözüküyor. Bu da Gürcistan'ın Rusya'nın insafına bırakılması demektir.

Diğer yandan Gürcistan, Avrupa Birliği'yle bütünleşmek için önemli adımlar atıyor. Kafkasya'da ABD ile askerî-tekniik işbirliğinde en aktif ülkedir. Haziran 2016'da ABD ve Gürcistan, savunma ve güvenlik alanında ortaklığı derinleştirmek için yeni bir belge imzaladılar. Bu ortaklık sınır, deniz ve hava güvenliğini kapsayacak. Bununla beraber, NATO alanındaki işbirliği sıkıntılı gidiyor. Gürcistan yıllardır NATO üyesi olma isteğini beyan ediyor. ABD başta olmak üzere NATO'nun önde gelen ülkeleri de Gürcistan'ı ittifak içinde tam üye olarak görme isteğini ifade ediyorlar. Ancak, NATO'nun Abhazya ve Güney Osetya gibi çözülmemiş çatışmaları olan bir ülkeyi ittifaka dâhil etmesi mümkün değildir. İkinci olarak Gürcistan'ın NATO'ya tam üye olması Rusya ile Kafkasya cephesinde karşı karşıya gelmek demektir. Avrupa ülkeleri bir Rus-Gürcü savaşının kendi kapasitelerini zorlayacağını düşünüyorlar. Bununla beraber, Gürcistan ve NATO sık sık tatbikat yapıyor. 2016 yılında Tiflis'te yapılan tatbikatı, Moskova bölge barışı için tehdit saydı. 2016 yılında Gürcistan, Afganistan'daki NATO görevine asker veren dördüncü büyük NATO üyesi olmayan ülke idi. Trump döneminde de ABD'nin Gürcistan politikasının değişmesi beklenmiyor. Tiflis; ABD, AB ve Rusya arasında manevra yaparak, NATO ile ilişkilerini geliştirmeye devam edecek.

Genel olarak Ermeni hükümetleri ABD yönetimlerinden iki şey beklemişlerdir; asılsız Ermeni iddialarının tanınması ve Türkiye ile Ermenistan arasındaki sınırın açılmasına yardım edilmesi. 2009 yılında Zürih'te Türkiye ve Ermenistan arasında diplomatik ilişki kurmak ve sınırı açmak

için iki farklı protokol imzalandı ama süreç Azerbaycan'ın ve Ermeni karmuoyunun reaksiyonu nedeni ile başarısız oldu. Ermenistan-ABD ilişkileri bir kaç nedenle oldukça karmaşıktır. Öncelikle ABD'de yaşayan yaklaşık 1,4 milyon Ermeni'nin oluşturduğu diaspora siyasi olarak oldukça aktiftir ve ABD dış politikasına önemli ölçüde etki yapmaktadır. İkinci olarak ABD'nin Soğuk Savaş döneminde ana müttefiki olan Türkiye, bölgedeki istikrar ve güvenliğin garantörü olarak görülmektedir. Üçüncü olarak ABD ve İran arasında düşmanca ilişkiler belirli bir etkiye sahiptir. Son olarak, Hazar petrolüne nüfuz edebilmek için ABD, Azerbaycan ile iyi ilişkiler kurmalıdır. Sonuç olarak ABD-Ermenistan ilişkileri ne iyidir ne de kötüdür. Ermenistan da Afganistan ve Irak savaşları için hava sahasını ABD'ye açtı. Karşılığında ABD, terörle mücadele için askerî teçhizat ve eğitim sağladı. Ayrıca, Ermenistan ABD'nin kişi başına en çok yardım ettiği üçüncü ülkedir. Bu da Ermenistan'ın ABD yardım ve yatırımına ne kadar bağlı olduğunu göstermektedir.

Gürcistan ve Azerbaycan ile kıyasla, ABD'nin Ermenistan'da herhangi bir jeopolitik, ekonomik ve enerji çıkarı yoktur. İkili ilişkilerin temelinde Washington ve Erivan arasındaki Ermeni algısı ve Ermeni halkı bulunmaktadır (Galstyan, 2016). Erivan, İsrail'den sonra kişi başına ABD'den en çok yardım alan ülkelerden biri oldu. Karabağ çatışması çıktığında da ABD, Ermeni tarafına sempati ile baktı. ABD Kongresi, 1994 yılından beri yasal olarak tanımadığı Karabağ'a finansal yardım sağlıyor (Galstyan, 2016). Ancak, çeşitli öncelikler ve şartlar ABD ve Ermenistan arasında ikili diyalogun derinleşmesini önüyor. Bunların başında ABD'nin NATO'daki müttefiki Türkiye ilgili çıkarları ve Hazar Denizi petrolü geliyor. Erivan ise Türkiye ve Azerbaycan'ın ambargosu nedeni ile Rusya ve İran'a yaklaşmak zorunda kaldı. Buna karşın, ABD ve Ermenistan ilişkilerini güçlendirmek istiyor ve yeni işbirliği alanları yaratıyorlar. Ermenistan'ın AEB üyeliği ABD ve Ermenistan arasında ticaret ve yatırım anlaşması yapılmasını engellemedi ve ABD-Ermenistan Ticaret ve Yatırım Konseyi kuruldu.

Ermenistan, CSTO üyesi olmasına rağmen NATO ile işbirliğini geliştiriyor. Ermeni askerleri Irak, Kosova ve Afganistan'daki barışı koruma operasyonlarına katılıyor. Ayrıca NATO BiO-(Barış İçin Ortaklık) programı kapsamında eğitimler alıyorlar. Ermenistan için NATO ile işbirliği hem silahlı kuvvetlerini geliştirmek hem de Türkiye ve Azerbaycan'ın ittifakı kendisine karşı kullanmasını önleme amacı taşıyor. Ermenilerin, Trump'tan beklentilerinin başında Karabağ konusunda kendi yanlarında olması geliyor. Güney Kafkasya için ABD politikalarında yeni kayma meydana getiren gelişme, 2014'teki Ukrayna krizi ve Rusya'nın Kırım'ı ilhakı oldu. Rusya'nın Güney Kafkasya ülkelerinin de ne NATO'ya ne de AB ile Ortaklık Anlaşması'na müsaade etmeyeceği anlaşılmıştı. Rus baskısı altındaki Ermenistan, AB ile görüşmeleri kesti ve yerine Rusya liderliğindeki AEB'ye katıldı (Gardner, 2014, Amernia Now, 2014). Gürcistan ise Rus baskısını reddetti ve AB ile 2014'te Ortaklık Anlaşması'nı imzaladı (BBC, 2014).

Gürcistan'ın aksine ABD ve Azerbaycan ilişkileri son on yılda kötüleşti. Bush'un başkanlığı döneminde Azerbaycan ABD için sadece enerji sağlayıcı değil aynı zamanda Afganistan operasyonları için bir lojistik köprü ve İran'a yönelik istihbarat faaliyetlerinin merkezlerinden biri idi. Bush yönetimi, Azerbaycan'da insan hakları ihlalleri, rejim muhalifleri ve gazetecilerin tutuklanmasını ilişkilerin gündemine taşıdı. 2010 doktrini doğrultusunda diplomatik çabalara ve kalkınma konusuna önem vererek Pakistan, Rusya, İran ve Orta Asya ülkelerinin bölgesel bir ortak güvenlik anlayışı çerçevesinde birleştirilmesi Başkan Obama'nın stratejisiydi (Bilensoy, 2018, s. 67). Obama ise Aliyev hükümeti ile farklı bir diyalog geliştirdi. Önce Azerbaycan'a yönelik finansal yardım programını büyük ölçüde kesti. Azerbaycan hükümetine yönelik eleştiriler devam etti. 2015 yılında Azerbaycan ile ilgili eleştirilere Aliyev'in aile üyelerinin devlet idaresindeki konumları da dâhil edildi. Aliyev, Ukrayna'daki Maydan protestosundan sonra aynı siyasi istikrarsızlığın kendi ülkesinde de oynanmasından korkarak,

Rusya'ya yaklaşmaya karar verdi. Özetle, ABD ve Azerbaycan ilişkileri derin krizde iken Bakü ve Moskova ilişkileri her istikamette gelişiyor. Bununla beraber, Azerbaycan yeni ABD başkanı ile birlikte ilişkilerin eskiye dönmelerini umut ediyor. Azerbaycan, kendi iç siyasi süreçlerine karışılmadan ABD ile petrol ve enerji lojistiği ile pragmatik çıkarlarını geliştirmek istiyor. Özetle iki ülke ilişkilerinin gelişmesi, Trump'ın Azerbaycan'ın iç işlerine ilgi göstermemesine bağlıdır. Bush'un ikinci dönemi ve Obama'nın başkanlığı döneminde ABD, Azerbaycan'a yönelik daha liberal müdahaleci bir politika izledi ve bu ilişkilere zarar verdi. Trump'ın ise Azerbaycan egemenliğine daha çok saygı göstermesi bekleniyor. Trump'tan diğer bir beklenti ise Güney Gaz Koridoru'na daha çok destek vermesidir.

Türkiye

1990'larda Türk dış politikasının ana tezi şu oldu; eğer ülkeler aralarında ekonomik işbirliğine girişirler, bu ekonomik işbirliği karşılıklı bir bağımlılık ve aynı zamanda iktisadi gelişme ve refah yaratırsa, potansiyel etnik veya dinî çatışmalar bertaraf edilebilir. Türkiye bu ana tez çerçevesinde Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİÖ) ve Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün (ECO) hayata geçmesinde öncü rol almıştır. Ancak, Rusya'nın asimetrik güç dengesindeki yeri, bölgenin çözülemeyen güvenlik sorunlarının ekonominin önüne geçmeye devam etmesi ve bölge ülkelerinin Avrupa Birliği'ne öncelik vermesi yüzünden bu örgütler bir türlü beklenen düzeye gelememiştir. AB ve NATO'nun Karadeniz'e doğru genişlemesi ve Rusya Federasyonu dışındaki Karadeniz ülkelerinin AB ve NATO'ya üyelik isteği KEİÖ'yü gölgede bırakmıştır. KEİÖ içinde bazı üyeler arasındaki ilişkilerin geliştirilmesindeki güçlükler, pek çok üye ülke ekonomisinin geçiş sürecinde ve fakir olması nedeni ile KEİ'nin işlevselliğini kazanmasının uzun bir süre alacağı değerlendirilmektedir (Kramer, 2001, s. 236)). Eski SSCB ve Balkanlardaki çatışmalar durulmadığı sürece Karadeniz Projesi geleceğe yönelik bir çerçeve olmaktan öteye geçemeyecektir. Karadeniz projesi bu safhada çatışmaları çözümlenmeye değil, bu çatışmalar çözümlendikten sonra işbirliğini geliştirmeye yöneliktir (Lesser ve Fuller, 2000, s. 203). Azerbaycan-Ermenistan ile Rusya ve Ukrayna arasındaki sorunlar yanında Gürcistan'ın toprak bütünlüğü, Moldova'nın istikrarı gibi konuların alacağı şekil KEİÖ'nün de geleceğinin belirleyicisi olacaktır (Yılmaz, 2007).

Rus ulusal çıkarlarının tarih boyunca Türk ulusal çıkarları ile aynı paralelde olmadığı ve çoğunlukla da çatıştığı akılda tutulması gereken bir gerçektir. Bugün için ilişkiler dostane bir şekilde sürdürülmeye çalışılsa da Rusya'nın boğazlar, Kafkasya ve Türkistan'daki çıkarları Türkiye'nin çıkarları ile ters düşmektedir. Enerji hatlarının güzergâhlarının çizilmesinde Rusya Federasyonu ile Türkiye arasında Kafkasya bölgesinde rekabet vardır. Türkiye üzerinden geçecek güzergâhlar, Rusya'nın devre dışı bırakılması ve ona bağımlılığın azalması anlamına gelmektedir. Türkiye'nin Türkistan ve Kafkasya'ya ilgisi başlangıçtaki yeni bir güç olarak Türk devletleri oluşturma vizyonunu devam ettirmekle birlikte dikkati bölgedeki enerji kaynaklarından payını almak için daha somut politik ve ekonomik kazanımlara yönelmiştir (Karamer, 2001, s. 154). 2006 yılında kullanıma hazır olan Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı şu an Türkiye için Karadeniz-Hazar coğrafyasında hayata geçmiş tek önemli enerji projesidir. Doğu-Batı enerji koridorunun diğer önemli projeleri arasında Mavi Akım ve NABUCCO ile Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) doğal gaz boru hattı bulunmaktadır. Azerbaycan doğal gazını Gürcistan üzerinden Türkiye'ye taşıyacak olan bu projenin yasal çerçevesi tamamlanmış olup, çalışmalar devam etmektedir.

Türkiye için Kafkasya'nın önemi iyi anlaşılmalıdır. Öncelikle Kafkasya, pek çok Türk devleti, yönetimi, bölgesi ve grubu ile coğrafi bağlantı sağlar ve Türkçü düşüncenin köşe başıdır. Bu bakımdan Azerbaycan ile ilişkiler hayatidir. İkinci olarak, Türkiye'deki Kafkas diasporası (en çok Azerbaycan Türkü sonra Çerkez, Abhaz, Gürcü ve Çeçen) nüfusunun %10-15'ini oluşturur

ve dış politikasında önemli bir etki sahibidir. Üçüncü olarak, Ermenistan, Türkiye'nin bölgeye etkisini engelleyen ve yerine Rus etkisini taşıyan kilit bir konumdadır. Türkiye, üç Güney Kafkas ülkesi ile farklı ilişkiler geliştirdi. Azerbaycan, küçük kardeş kabul edildi. Ermeniler ile ilişkiler nazik ve resmen düşmancadır. Gürcistan ise Kafkasya ve Türkistan'a stratejik giriş kapısıdır. Azerbaycan'ın Türkiye'ye bakış sloganı "Bir millet, iki devlet" oldu. Türkiye, Azerbaycan'ın en yakın askerî ortağıdır. Türkiye ve Azerbaycan arasındaki petrol ve doğal gaz işbirliği sık sık Rusya'nın aleyhine işlemektedir (Winrow, 2001).

Türkiye, sınır komşuları olan Kafkasya'nın ve Türkistan'ın kapıları durumundaki Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan ile her zaman iyi ilişkiler içinde bulunmalıdır. Gürcistan ve Azerbaycan ile zaten iyi durumda olan ilişkileri stratejik ortaklık temelinde gelişmektedir. Türkiye ile Azerbaycan arasında entegrasyon sürecinin hızlandırılmasının, gelecekte konfederal bir yapıda bir araya gelmenin, iki ülkenin sorunlarının ortak kaynaklar ve diğer ortak olanaklar aracılığıyla çözülmesinin sadece iki ülke için değil tüm Türk dünyasının ortak çıkarları için önemli adımlar olacağı unutulmamalıdır (Kalafat ve Aslanlı, 2006, s. 424). Türkiye ve Ermenistan, tarihî ve kültürel ortaklıkları bulunan iki komşu ülkedir. İlişkilerin günümüze kadar geliştirilememesinde en önemli faktör Ermenistan'ın ve Ermenilerin Türkiye'ye yönelik soykırım iddiaları, Türkiye'nin toprak bütünlüğünü tanımamaları ve özellikle Ermeni diasporası vasıtası ile Türkiye'ye karşı düşmanca tutumlarını sürdürmeleridir. Ermenistan, Türkiye'ye yönelik tutumundan vazgeçmesinin ve Rusya Federasyonu'nun etkisinden çıkmasının ülkenin önünün açılmasına sağlayacağı katkıları henüz görememektedir. Türkiye tarafından ilişkilerin normalleştirilmesi için iç ve dış Ermeni kamuoyunda belirli bir bilinç seviyesinin oluşturulması maksadı ile özellikle medya ve sivil toplum kuruluşları vasıtası ile gerekli çalışmaların yapılması yararlı olabilir.

Türkiye'nin Gürcistan ile ilişkileri başlangıçta iyi değildi. Diplomatik ilişkiler ancak Gamsahurdiya'nın görevi bırakması ile kuruldu. Gürcistan, Türkiye'nin Ahıska Türklerine karşı tutumu nedeni ile memnun değildi. Türkiye'deki Abhaz lobisi de Abhaz çatışması esnasında Ankara'nın Gürcistan'a baskı yapmasını sağlamıştı. Bununla beraber, Türkiye, self-determinasyonu değil, her zaman Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü savundu. Çok geçmeden iki ülke de ortak çıkarlarının farkına vardılar. Ermenistan ile dostça olmayan ilişkiler, Türkiye'yi Kafkasya ve Türkistan'a uzanan ticaret yolları için Gürcistan ile yakınlaştırdı. Gürcistan bir kaç yıl içinde Türkiye en büyük ticaret ortağı oldu, yol bağlantıları geliştirildi ve iki ülke arasında stratejik ilişkiler gelişmeye başladı. Gürcistan, Hazar Denizi'nden gelen enerji altyapı projelerine dâhil edildi. 2010 yılında Türkiye, Gürcistan ve Azerbaycan arasında demiryolu işletmeye açıldı. Gürcistan, Bakü-Ceyhan ve Bakü-Erzurum petrol ve doğal gaz projelerine dâhil edildi.

NATO

Kafkasya, jeopolitik ve stratejik konumu itibarı ile NATO'nun önem verdiği bir bölgedir. Güney Kafkasya ülkelerinden özellikle Gürcistan ve Azerbaycan, kendi istikrar ve güvenlikleri için NATO ile ilgilenmektedirler. Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan ve Rusya PfP (*Partnership for Peace*, Barış İçin Ortaklık) çerçeve dokümanını 1994'te imzaladı. 1997 yılında NACC (North Atlantic Cooperation Council- Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi), Avro-Atlantik Ortaklık Konseyi ile yer değiştirdi. Kafkasya konusunda geçici bir çalışma grubu teşkil edilmişti. Ermenistan, CSTO kapsamında Rusya'nın resmî müttefikidir. Azerbaycan ise 2011 yılında Bağlantısızlar Hareketi'ne katıldı. Ama NATO ile işbirliği, iki ülkenin de savunma doktrinlerini yeniden değerlendirmek ve geliştirmek için gerekli bir çerçeve sağlıyor. Hem Azerbaycan hem de Ermenistan, NATO'nun 2014-2016 dönemi Bireysel Ortaklık Eylem Planı'na katıldılar.

Gürcistan, NATO ile ilişkilerinde oldukça dinamikti ve pek çok inisiyatife katıldı. 2002 yılındaki Prag NATO Zirvesi'nde resmî olarak ittifaka üyelik başvurusu yaptı. Ordusunu sürekli olarak NATO standartlarına getirmeye çalıştı. Ocak 2008'de yapılan referandumda halkın %77'si NATO üyeliği lehinde oy kullandı. 2009 yılında Gürcistan'ın NATO'ya katılması beklenirken Ağustos 2008'de Rusya ile patlak veren savaş, bazı NATO üyelerinin isteksizliği üzerine üyeliği geri plana itti. Gürcistan, Noble Partner tatbikatları çerçevesinde, daimi olarak topraklarında NATO Karşılık Kuvveti (NRF) buldurmaya başladı. Vaziani üssünde bulunan bir mekanize bölük NATO'ya tahsis edilmiş durumdadır. Gürcistan; İsveç, Finlandiya ve Ukrayna'dan sonra topraklarında NRF kapsamında kuvvet bulduran dördüncü NATO üyesi olmayan ülke oldu. Gürcistan, NATO ve ABD ile savunma işbirliğini geliştirirken, Türkiye ve Azerbaycan ile de müşterek güvenlik vasıtalarını artırıyor. Türkiye, Gürcistan'ın NATO üyeliğini destekliyor.

Ermenistan'ın NATO ile ilişkilerinde belirleyici olan Rusya ve Batı arasında denge sağlama gereğidir. Ermenistan'ın NATO içindeki en yakın müttefiki Yunanistan'dır ancak diğer yanda NATO üyesi Türkiye ise zorludur. NATO ve ABD, güvenlik ve savunma konularında Moskova'ya bağımlılığın bir alternatifi olarak görülüyor. Bu kapsamda, Ermeni askerleri Gürcistan'daki NATO eğitim üssüne gönderildi. 2016 yılında NATO Askerî Komite başkanı General Petr Pavel, Karadeniz bölgesinde işbirliği için "kendi kabiliyetlerimizle farklı seviyelerde yardımda bulunabiliriz" dedi. Bu da Ermenistan'ın NATO'dan beklediği şeydir (Abrahamyan, 2016). Güney Kafkasya'da istikrar ve öngörülebilirliğin artması için NATO yatırımlarının artması, NATO standartlarına uygun savunma ve güvenlik reformları anlamına gelecektir. Ermenistan için sorun gene en başa dönmektedir; Güney Kafkasya'da NATO kapasitesi artarken, Rusya'nın buna vereceği karşılık ne olacaktır? Ermenistan, NATO ile siyasi işbirliğinden ziyade pratik konulara odaklanmak zorunda çünkü Rusya, Batı ile daha sert bir karşılaşma konumuna gelirse kendine bu ülkenin yanında yer bulmak zorundadır. Rus baskısı nedeni ile Erivan, 2013 yılında AB ile işbirliğini durdurdu ve AEB'ye yöneldi (Abrahamyan, 2016).

Azerbaycan bağımsızlığını kazandığı yıllardan itibaren NATO ve üyeleri ile yakın işbirliği kurmaya istekli oldu. Bunun ana nedeni Rusya endişesi kadar, petrolünü Batıya ihraç etme. Mayıs 1994'te, Yukarı Karabağ çatışmasının zor döneminde, PFP'ye katıldı. Bununla beraber, NATO'ya üye olmaktan ziyade AGİT içinde daha büyük bir rol hedefledi. Karabağ sorunun çözümünde AGİT'in başarısız olması üzerine NATO üyeliği isteğini bir kaç kez ima etti. Amacı NATO'nun Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü tekrar sağlaması idi (Mkrtyan, 2005, s. 219). Bütün NATO üyesi ülkeler ile ilişkileri iyi olmasına rağmen, müttefikler ona modern silahlar satmakta isteksiz davrandılar. Azerbaycan için ise NATO ile ortaklık Türkiye ile olan stratejik işbirliğinin bir yansımasıdır.

2010 yılında Türkiye ve Azerbaycan, Stratejik Ortaklık ve Karşılıklı Destek Anlaşması yaptılar ve 2012'deki Trabzon Deklarasyonu ile Türkiye-Gürcistan-Azerbaycan stratejik işbirliği resmileştirildi. Bu stratejik ortaklığın, Azerbaycan tarafından da enerji ulaşımı ve altyapısı güvenliği kapsamında olduğu savunuluyor, Rusya'ya karşı olmadığı söyleniyor. Azerbaycan, artan bir şekilde Rusya'ya alternatif bir şekilde Avrupa enerji güvenliğinde etkin bir rol oynamaya çalışıyor. Öte yandan, petrol fiyatlarındaki düşüşe rağmen askerî gücünü sürekli Ermenistan aleyhine geliştiriyor.

Rusya'nın Azerbaycan'ı silahlandırma tehdidi karşısında Ermenistan kendine stratejik bir alternatif bulmakta oldukça sıkıntılıdır. Rusya'nın iki taraflı politikaları ve Azerbaycan ile yaşanan son çatışmalardan sonra Ermenistan'da Realizm anlayışı doğdu. Ermenilere göre Rusya, bölgedeki askerî varlığını artırmak için iki ülkeyi de kullanıyor (Geistlinger, 2008).

Ermenistan, Azerbaycan ile son çatışmanın zirve yaptığı günlerde kendine Rusya ile CSTO çerçevesinde bir denge bulmaya çalıştı. Ama CSTO'yu kendi güvenlik çıkarlarının korunmasında çok da güvenilir bulmuyor. Bu nedenle, şimdilerde eski Sovyet ordu sistemi yerine ordusunu yeniden yapılandırmak ve modernize etmek için NATO'ya döndü. Azerbaycan ile Dört Gün Savaşı'nın taktik başarısızlıkları Ermenileri yeni bir savunma ortağı için U dönüşüne zorladı.

Güney Kafkasya'ya ilişkin NATO kapsamındaki gelişmeler, daha geniş ölçekte Karadeniz bölgesindeki statükoyu etkileyebilir ve Rusya'yı tahrik ederek, askerî bir çatışmaya yol açabilir. 2016 yılında bu yönde üç önemli gelişme oldu. Gürcistan, Vazani Üssü'nde NATO ile müşterek bir askerî tatbikata (*Noble Partner 2016*) katıldı ama katılanların çoğunluğu Amerikan ve İngiliz askerleri idi. NATO'nun Gürcistan'ın savunma kabiliyetlerini geliştirmeye yönelik bu ülkede bazı eğitim programları var. Azerbaycan ve Ermenistan arasında Karabağ bölgesinde yaşanan askerî tırmanmadan sonra, Ermenistan'ın NATO ile ortaklığı yeni bir safhaya girdi. 1994 yılından beri NATO'nun BiO programına dâhil olan Ermenistan, ikili savunma işbirliğini geliştiriyor. Gürcistan savunma bakanı Tinatin Kidaşeli, Azerbaycanlı mevkidaşı Zakir Hasanov ile yaptığı görüşmede 2017 yılında yapılacak NATO tatbikatına Azerbaycan'ı davet etti. Bütün bu gelişmeler çok önemli gibi gözükmesine de orta vadede NATO'nun bölgedeki görünürlüğüne artıracak imkânlar sağlıyor. Gürcistan zaten geleneksel olarak Batı askerî-siyasi yapısı içinde yer almak isteyen bir ülke, ancak karşı karşıya iki ülke olan Azerbaycan ve Ermenistan'ın da Avrupa-Atlantik ittifakına yaklaştığı görülüyor. Bununla beraber, ABD'nin NATO elçisi Douglas Lute, 22 Nisan 2016'da Londra'da yaptığı açıklamada NATO'nun genişlemesinin görünür gelecekte mümkün olmadığını ifade etti (Abrahamyan, 2016). Gürcistan, NATO'ya yakınlaşarak güvenlik sağlamak istiyor ama Batılı ülkeler Rusya ile bir çatışmanın kaynağı olacak bir ülkeye mesafeli durmak istiyor.

Avrupa Birliği

AB'nin Kafkasya'da çoklu çıkarları vardır. AB'nin genişleyen sınırları Kafkasya'ya dayandı ve barışçı ve işbirlikçi ilişkiler için “dostlar halkası” oluşturmak istiyor (Avrupa Birliği Komisyonu, 2003). 1990'larda AB değil ancak bazı Avrupa ülkeleri Kafkasya ile ilgilenmeye başladılar. İngiltere, petrol şirketlerinin yatırım yapması için Azerbaycan ile yakın ilişkiler geliştirdi. Fransa, Ermenistan'a yakınlaşırken, Almanya kendine Gürcistan'ı seçti ve Azerbaycan'ın Avrupa'daki ana ticaret ortaklarından biri oldu. 1996'da AB, üç Güney Kafkas ülkesi ile Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları (*Partnership and Cooperation Agreement, PCA*) imzaladı. Bu anlaşmalar ikili ilişkilerde; siyasi diyalog, ticaret ve ekonomi, yatırım, yasama ve kültür alanlarındaki işbirliği için çerçeve teşkil etti. Bu kapsamda, işbirliği konseyi, parlamento işbirliği komitesi ve bir kaç diğer alt komite çerçevesinde düzenli diyalog gerçekleştirildi.

Karabağ çatışması gibi 11 Eylül 2001'den beri bölgenin gittikçe daha fazla terörist ve göçmen trafiğine sahne olması Avrupa'nın takibindedir. AB ülkeleri için Hazar Denizi'ndeki petrol ve doğal gaz kaynakları Rusya'ya olan bağımlılığın azaltılması için önemli bir alternatiftir. Avrupa, ahlakî değerleri olarak bölgede demokratik prensipleri savunmaktadır. Güney Kafkasya ülkelerinde de Avrupa'ya daha fazla entegre olma istekleri vardır. Bu bakımdan Gürcistan AB'ye en yakın ülke olarak görülmektedir. AB ile ortaklık anlaşmasını reddeden Azerbaycan, bunun yerine özel, yüksek seviyeli bir anlaşma istemekte (Mammadov, 2017) ve bu anlaşma dâhilinde Dağlık Karabağ ayrılıkçılarına yönelik baskı gösterilmesini istemektedir. Bu görüşmeler başladı, ama ne zaman sonuç alınacağı belirsizdir. Bu esnada AB ve Ermenistan arasında geniş kapsamlı anlaşma tamamlandı.

Bakü ise AEB'ye katılmamakla birlikte, Ruslara çok uzak durmak istemiyor. Rusya'nın yakın çevresinde jeopolitik etki bölgesi oluşturma isteği AEB ile hayata geçiyor ve böylece AB'yi de dengelemek istiyor. Gürcistan'a baskıya devam ediyor, Ermenistan'ı AB ile anlaşma yapmaktan alıkoymaya çalışıyor ve ona da AEB'yi imzalattı.

SONUÇ YERİNE: GÜNEY KAFKASYA'YI NELER BEKLİYOR?

Güney Kafkasya bölgesinin üç ülkesi olan Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan 2016 yılında bağımsızlıklarının 25. yılını kutladı. Sovyet sonrası coğrafyada devletler farklı siyasi yönetim biçimlerine geçti. Azerbaycan'da bir KGB lideri devlet başkanı oldu. Moldova ve Gürcistan'da iki eski Sovyet bürokratı politikacılığa başlayarak, devletin başına geçti. Azerbaycan'da babadan-oğula bir sistem kuruldu. Özbekistan ve Kazakistan'ın güçlü başkanları da aynı yolu denediler. Ermenistan'da ise Orta Çağ Süryani belgeleri alanında bilim adamı olan Ter Petrosyan tek Komünist olmayan liderdi. Ermenistan, bir buçuk parti devleti ama Azerbaycan'da olduğu gibi onda da muhalefet yoktur. Azerbaycan'da muhalefetin kilit isimleri ya sürgünde ya da hapisanededir. Azerbaycan ve Ermeni halkı, otoriter liderlere esir düşmüş, onlar da Rusya'nın esiridir. Putin bu ülkelere sattığı silahları, rejimin devamı için koz olarak da kullanıyor. Silah yoksa savaş yok, savaş yoksa liderin kalması için meşru zemin yok. Bu kısır döngü hem ülkenin özgür ve demokratik bir yönetime kavuşmasını hem de aralarındaki savaşın bitmesini engelliyor.

Güney Kafkasya'da, üç önemli çatışma bölgesi dünyanın en sıcak bölgelerinden biridir: Karabağ, Abhazy ve Güney Osetya. Güney Kafkasya'da rejim sorunları ve savaş riski alarm zilleri çalıyor. Bölge ülkeleri olan Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan farklı iç ve dış politika rotalarına girerken, üçü de etkisini artırmak isteyen Rusya'nın baskısı altındadır. Sert ve yüksek coğrafi yapısı ile Kafkasya, Rusya'nın yumuşak karınlarından biridir. Çeçenistan kontrol altına alındıktan sonra, sıra Batıyla bütünleşme olasılığı yüksek olan Azerbaycan ve Gürcistan'a geldi. Ermenileri cesaretlendirerek ve fiili olarak destekleyerek Azerbaycan ve Ermenistan'ı savaştıran Rusya, iki ülkeyi düşman hâle getirmeyi başardı. Böylece, Azerbaycan'ın Nahçıvan üzerinden Türkiye ve Batı ile bütünleşmesini engelledi (Melvin, 2007). Azerbaycan ve Ermenistan hâlâ aralarındaki Dağlık Karabağ çatışmasına odaklanmıştır ve ateşkes ihlalleri, göçmenler gibi sorunlar çatışmaları her an yeniden başlatabilir. Hazar Denizi'nin ekonomik faydaları iki ülke arasındaki gerilimi azaltmadığı gibi Ermeni yetkililer sık sık sınırları yakınından geçen boru hatlarına askerî harekât yapma tehdidinde bulunmaktadır (Khojoyan ve Agayev, 2016; Gurbanov, 2016). Karabağ Savaşı'nın arabulucusu Rusya, sorunun devamını da sağlıyor. Ermenistan ve Rusya arasında on yıllardır devam eden siyasi ve askerî anlaşmaya rağmen, Azerbaycan, ne ABD'nin ne de NATO veya AB'nin desteğini arkasına alabildi. Ermenistan ise Rusya'ya tamamen bağımlı ama Azerbaycan, Gürcistan, Moldova ve Ukrayna'dan farkı henüz Rus askerleri ülke içine bir işgal harekâtı yapmaması. Karabağ'da bir çözüm Rusya için silah satışının durması, Güney Kafkasya'da siyasi nüfuzunun azalması, Rus enerji projelerine yeni rakipler çıkması demektir. Sahnenin arkasında aslında Rusya ve ABD arasında bir paylaşım oyunu bulunmaktadır. ABD, bu yüzden Kafkasya'ya bugüne kadar hep uzaktan bakmayı yeğledi.

Ukrayna ve Suriye krizleri Güney Kafkasya ülkelerine genel olarak olumsuz etki etti. Ukrayna'da Maydan Meydanı'ndaki görüntüler Azerbaycan'ı muhalif hareketlere karşı daha sıkı tedbir almaya itti. Ermenistan ise Rusya tarafından Ukrayna'nın yolunu izlememe baskısı altında alındı. AB ile Ortaklık Anlaşması'nı imzalamaktan vazgeçti ve yerine Rusya'nın AEB'sine katıldı. Suriye'deki çatışma bölgesi de Güney Kafkasya'ya çok uzak değildir. Ermenistan, Suriye'deki Ermenilerden on binlerce göç aldı. Kuzey Kafkasya'dan olduğu gibi Azerbaycan ve Gürcistan'dan da IŞİD'e katılanların olduğu görüldü ve onların dönüşleri ile

ilgili tedbirler alınıyor. Ukrayna krizinin ardından Güney Kafkasya ülkeleri kendilerini ABD ve Rusya çekişmesi içinde buldular. Gürcistan, Rusya'dan mümkün olduğu kadar uzak durarak Avrupa-Atlantik entegrasyonuna sıkıca sarıldı. Ermenistan, Batı ve Rusya ile bağlarını sürdüreceği bir yol buldu. Rusya'ya jeopolitik ortamı ve güvenlik ihtiyaçları nedeni ile bağımlı olan Ermenistan, NATO ve AB ile çok yakınlaşamaz. Azerbaycan ise hem Rusya ve hem de Batı'yı kol mesafesinde tutmak istedi. Azerbaycan, Batı'nın renkli devrimleri ve ülkesine yönelik otoriter rejim eleştirileri nedeni ile oldukça ihtiyatlıdır (Mamadov, 2015).

Aliyev, son yıllarda Batı'ya yaklaşmak için pek çok kamu diplomasisi gayreti içinde oldu: 2015 Avrupa Oyunları, 2015 Dünya Satranç Şampiyonası, 2015 Dünya Tenis Turnuvası ve 2016 Avrupa Grand Prix Bakü'de yapıldı. Ancak, artık Azerbaycan'ın resmî politikalarında Batı karşıtı ve Rus yanlısı eğilim güçlenmektedir. Bunun temel nedeni ise ABD'nin tıpkı Ukrayna'daki Maydan kalkışması gibi Bakü'de de bir ayaklanma çıkaracağı söylentileridir (Corboy, Kauzlarich ve Yalowitz, 2015). Petrol ve gaz fiyatlarının düşmesi Azerbaycan bütçesine darbe vururken rejime sadık kesimlere verilen krediler nedeni ile bankacılık sistemi krizdedir. 2015 yılında güvenlik bakanı ve yedi çalışanının görevden alınmasının ardından, haberleşme bakanı hakkında ortaya çıkan yolsuzluk iddiaları Aliyev'in bakanlıkları kontrol zafiyeti olarak değerlendirilmektedir. Rusya iki tarafı da silahlandırırken, Karabağ konusunda yaşanacak bir askerî başarısızlık Aliyev'in popülaritesini yok edebilir. Aliyev, Ermenistan'ın Rusya ile bir savunma paktı olduğunu ve bunun bir mağlubiyet getirebileceğini unutmamalıdır. Aliyev, şimdiye kadar paranoya, popülizm, belirsizlik ve cesurca girişimlerle halk desteğini yanında tutabildi. AGİT Minsk Grubu'nu da önemsemiyor. Söylentilere göre, Putin, Aliyev'e Karabağ'ı alması için dört gün süre vermişti. Azerbaycan'ın Dört Gün Savaşı ile Aliyev, askerî zafer ve kamuoyu desteği ummuştu ama petrol fiyatları düşünce manatta büyük bir devalüasyon krizi ortaya çıktı.

Ermenistan'da ise siyasi durum nispeten sakinidir. Rusya'nın baskısı ile AB İşbirliği Anlaşması yerine AEB'yi seçen Ermenistan ve AB yeni bir anlaşma üzerinde görüşmelere başlıyor. Ermenistan, Karabağ konusunda Azerbaycan'a yönelik düşmanca tutumuna devam ediyor ve çözüm için Rusya'yı kullanmak istiyor. Minsk Grubu'nda yer alan üç ülkede (Fransa, Rusya ve ABD) kalabalık Ermeni diasporası var. Bu üç milyon kişi milyarlarca dolarla, Ermenistan için lobi yapıyor. Ermenistan, Sünni Türkiye ve Kazakistan'a karşı Şii İran ile işbirliği yapıyor. Avrasya Gümrük Birliği içinde olmasına rağmen en çok AB ile ticaret yapıyor ve yatırımlar en çok oradan geliyor. Rusya'yı memnun etmek için Gümrü'de askerî üs teklif etti ve Kosova'yı tanımayı reddetti. ABD'yi memnun etmek için ise Barış Kolordusu gönüllülerini ülkeye buyur etti ve Rusya'nın kontrolündeki Abhazya'yı tanımayı reddetti. Azerbaycan'da petrol, Ermenistan'da ise etki gücü var. Ermeni hükümeti ile diasporası arasında da önemli sorunlar vardır. Ermeni hükümeti, diasporanın ülkeye yatırım yapmak yerine oyun sahası hâline getirmesini istememektedir. Diaspora ise Ermenistan'daki gerçek ekonomi yerine siyasi reformları desteklemekte, yurt dışındaki Ermeniler paralarını kiliselere, kültürel projelere veya yabancı parlamentolarda asılsız Ermeni iddialarının tanınması gibi lobicilik faaliyetlerine harcamak istemektedirler. Bütün bunlar Amerikalıları Güney Kafkasya'da kısa ve orta vadeli stratejik ittifaklar yerine uzun vadeli devlet inşasını desteklemeye itmektedir. Öte yandan Rusya'ya bağımlılık Ermenistan'ın ulusal egemenliğini oldukça aşındırdı. 2008 itibarı ile Ermenistan alt yapısının %80'i Ruslar tarafından kontrol ediliyor. Haziran 2015'te Erivan, Gazprom'un Ermenistan-İran doğal gaz hattı projesini açıkladı.

2016'daki Dört Gün Savaşı'ndan sonra Azerbaycan ve Ermenistan devlet başkanları, Rus Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov'un 2007'de hazırladığı safhalı barış planı için ilk safhanın temel prensipleri çerçeve dokümanını gözden geçirmeye başladı. Bu, taraflara nihai çözümü düşünmeden muhtemel bir barışın ilk adımlarını atma imkânı verecek. Bu safhanın beklentileri

arasında Ermenilerin Karabağ'da işgal ettikleri bazı bölgelerden geri çekilmesi, on binlerce yerinden edilmiş kişinin geri dönmesi, iletişim hatlarının yeniden açılması, bölgeye bir barış gücü yerleştirilmesi var. Sergey Lavrov'un bir Rusya Barışı (*Pax Russian*) peşinde olduğuna dair özellikle Azerbaycan tarafında uzun zamandır şüpheler var. Rusların Yukarı Karabağ'da Ermenistan'a verdiği desteğin arkasında şunlar var: Türkiye'nin etkisini sınırlamak, Azerbaycan'daki Rus karşıtlığını dizginlemek ve Rusya'daki büyük Ermeni diasporası ile uzun süreli kültürel bağları korumak... Güney Kafkasya'daki etnik gruplar bölgeye Rus politikalarının girişine manivela olmaktadır. Minsk Grubu'nda yer alan ABD ve Fransa ise Rusya'nın tek taraflı inisiyatif yürütmesine fren yapmak istiyorlar ve örneğin Rus kuvvetlerinin barış gücü olarak bölgeye yerleşmesini istemiyorlar. Karabağ, Kafkasya'daki en tehlikeli yerlerden biri olmaya devam etmektedir. CSTO ve AEB içinde Ermenistan'a destek için konsensüs yoktur. Moskova ve Bakü arasındaki ilişkilerin bozulması 2008 Gürcistan senaryosunun benzeri bir durum ortaya çıkarabilir ve Türkiye'nin Azerbaycan'a askerî desteğinin artması gerekebilir.

Gürcistan'da Abhazya ve Güney Osetya'da bir çatışma çözümünden bahsetmek gerçekçi değil. 2008'deki Gürcistan Savaşı'ndan sonra Rusya'nın bu iki bölgeyi birden bağımsız devlet olarak tanıması görüşmeleri geri dönülmez bir noktaya getirdi. 2010 yılında imzalanan anlaşmalar ile bu bölgelerin yönetimleri ve ekonomileri Rusya Federasyonu'na entegre oldu. Abhazya ile Gürcistan halkının sınır boyunca teması çok sınırlı Güney Osetya ile ise hiç yok. ABD ve AB, Gürcistan'ın toprak bütünlüğü ve barışçı bir çözüm desteğini ifade ediyor. Gürcistan'da AB bayrağı, ABD bayrağının arkasında durur. ABD, Gürcistan'a 2017'de 930 milyon ABD doları yardım sağlıyor. Yardımın temelinde Ukrayna gibi yeni bir Rus saldırısına hazırlıksız yakalanmayı önleme var. AB'nin yaklaşımı biraz farklı; tanıma yok ve ilişki var. Osetya kapalı olsa da AB'nin Abhazya için eğitim, sağlık ve polis programı var. Gürcistan'ın NATO üyeliğine Fransa, Almanya ve İtalya başta olmak üzere ittifak üyelerinden itiraz gelince 2014 yılında "Geliştirilmiş Fırsat Ortağı" statüsü verildi. Bu kapsamda, 2015 yılında NATO-Gürcistan Müşterek Eğitim ve Değerlendirme Merkezi açıldı. Bu merkez, verilen yardım paketi kapsamında Gürcü ordusunu eğitiyor. Azerbaycan ve Ermenistan ordularının ise birbiri ile savaşa hazırlanması nedeni ile iki ülke ordusu içindeki reformlar için doğrudan rol oynamıyor. İki ülkenin de ana silah tedarikçisi olan Rusya, aynı zamanda Ermenistan'ın güvenlik patronu.

Afganistan'daki NATO kuvvetlerine lojistik destek ihtiyacının azalması ile Güney Kafkasya bu yönden de önemini kaybediyor. NATO, Karadeniz'deki varlığını geliştiriyor, Moskova'ya karşı saldırı kabiliyeti artıyor. ABD'nin başını çektiği NATO üyeleri Şubat 2017'de *Sea Shield 2017* askerî tatbikatını icra ettiler. Tatbikata Bulgaristan, Romanya, Kanada, Yunanistan, İspanya, ABD, Türkiye ve Ukrayna'dan 28 bin asker katıldı. Tatbikatta savaş gemileri, jetler ve denizaltılar kullanıldı. Tatbikat, NATO Özel İleri Varlık (TFB) stratejisi kapsamında özellikle Kırım ve Karadeniz'de Rusların manevralarını kontrol altına almayı amaçlıyordu (Rabil, 2017). Ruslara yönelik olarak ABD; Polonya, Romanya ve Bulgaristan'daki asker sayısını artırdı ve Romanya-Deveselu'daki Balistik Füze Savunma Bölgesini operasyonel hale getirdi. Rus yetkililer ise NATO'nun kuvvet artışı ve son askerî tatbikatını kendi güvenliği ve çıkarlarına tehdit olarak değerlendirdi. Moskova, karşılık olarak Karadeniz'deki deniz kuvvetini artırdı, Kırım ve Rostov bölgesindeki askerî kuvvetlerini takviye etti. Bu takviyeler içinde gelişmiş füze savunma sistemleri ve Kaliningrad'a yerleştirilen nükleer kabiliyetli İskender sistemleri var.

Rusya'nın 19. yüzyılda Güney Kafkasya ve Türkistan'a genişlemesi 21. yüzyıl politikaları için önemli bir miras olmaya devam ediyor. Rusya, özel çıkarları için bu mirası sanki iki bölgeye de müdahale etmek yasal hakkı imiş gibi kullanıyor. Moskova gönülsüz bir şekilde bir daha

Sovyet dönemindeki gibi olamayacağını kabul ediyor ama modern ve kabul edilebilir şartlarda eski etki bölgesini korumak istiyor. Bunun için Batı ve uluslararası örgütlerin izleyemeyeceği daha kurnaz ve yumuşak yöntemler seçiyor (Kuhrt, 2011). Hem Güney Kafkasya hem de Türkistan'da kültürel bağları, hidrokarbon kaynakları ve güvenliği üzerinden oynayacak oyunları bulunmaktadır. Ekonomik ve kültürel olarak sızdığı Ermenistan ve Kırgızistan en çok etkili olduğu ülkelerdir. Güney Kafkasya'daki varlığı taraflıdır ve kullandığı yöntemler kendine yaramaktadır. Rus yakın coğrafyası veya arka bahçesi gittikçe anlamsız hâle gelmektedir. Kendilerini geçmiş imparatorlukların modern temsilcisi olarak gören Rus yöneticiler, AEB gibi yeni fantezilerle hayallerini sürdürmek istemektedirler.

Güney Kafkasya için gelecek pek parlak gözükmemektedir. Güney Kafkasya'da barış süreçleri 10-15 yıl önce oldukça dinamikti ve çatışmaların tamamen sona ermesi için radikal tavsiyeler yapılıyordu. Şimdi ise bölgesel olarak sosyal gelişme kapsamında uzamış çatışmalar için daha gerçekçi ve yavaş değişimler öngörülüyor. 1990'larda Batılı ülkeler ile olan romantik beklentilerin yerini artık çok daha pragmatik ilişkiler alıyor. Batılı ülkeler 15 milyonluk Güney Kafkasya'ya öncelik vermiyor. ABD'nin Güney Kafkasya'da çok önemli çıkarları olmakla birlikte bunların hiçbiri hayati değildir, bu yüzden ABD için bölge askerî riske girmeye değmez. Bölge ülkelerine derinden angaje olarak iç dönüşümlerini sağlamak ve Batıya entegre etmek ABD'nin bölge politikasının özetidir. Gürcistan ile Derin ve Geniş Serbest Ticaret Bölgesi anlaşması imzaladı. Bugüne kadarki dönüşüm projeleri başarısız olmuş veya çok az ilerleme sağlamıştır. ABD, bunlardan vazgeçmek yerine nelerin yolunda gitmediğine bakarak, yeni sosyal mühendislik projeleri geliştirmeye çalışmaktadır. Güney Kafkasya'da yavaş ve düzenli gelişmelerin ABD'nin çıkarlarına hizmet etmek için en uygun strateji olduğu düşünülmektedir. Azerbaycan, otoriter rejimi nedeni ile ABD için en zor ortak olarak görülmektedir (Rumer, 2017). Bu ülkedeki demokrasi geliştirme aktörleri son yıllarda kaçmak zorunda kalmıştır. Bu yüzden ABD'nin Azerbaycan üzerinde etki kurgusu, sivil topluma nüfuzu oldukça zayıflamıştır.

Sonuç olarak Güney Kafkasya'da üç bölgesel çatışma hâlâ çözülmemiş durumdadır ve yeniden çatışmaların başlama riski vardır. Kafkasya'daki çözümlerin temelinde Rus işgalinin önlenmesi veya son verilmesi var. Ancak, Rusya'nın da bu bölgelere uzun vadeli yatırımlar yaptığı göz önüne alınırsa ümitsizlik artıyor. Üç ülke içinde sadece Azerbaycan ekonomisi bağımsızlık öncesi seviyeye gelmiş, Gürcistan ve Ermenistan bu seviyeye ulaşamamıştır (Dünya Bankası, 2016). Üçünde de geniş yolsuzluklar vardır (Gürcistan son yıllarda yolsuzlukla mücadelede önemli yol kat etti) ve hepsi Rus baskısına karşı hassastır. Gürcistan ve Azerbaycan, sınırdaş oldukları Rusya'daki Kuzey Kafkasya Cumhuriyetlerinden gelebilecek tehditlere açıktır. Güney Kafkasya bölgesi son yıllardaki gelişmelerle gittikçe daha karmaşık hâle gelmektedir. Soğuk Savaş sonrası yeniden şekillenen bölgedeki siyasi düzen; Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi, değişen enerji pazarları, Orta Doğu çatışmalarının bölgeye yansımaları, ABD'deki yeni yönetim ve AB'nin iç zorluklarının etkileri ile yeni bir evreye gelmektedir. Ulusaşan ve yasal olmayan trafik ile mücadele edilmelidir. Bölge ile ilgili pasiflik, Türkiye'nin çıkarlarına daha çok hizmet edecek uzun vadeli bir strateji ile yer değiştirmelidir. Bununla birlikte bu strateji devrimsel değil evrimsel bir çizgi izlemelidir. Enerji alanında da yeni bir değerlendirmeye ihtiyaç vardır. Ülkelerle ilişkiler güvenlik odaklı olmaktan kurtarılmalıdır. Güney Kafkasya'nın enerji koridoru rolünün, Karadeniz, Ukrayna ve Kuzey Kafkasya'daki gelişmelere etkisi kadar Türkistan'a projeksiyonu da dikkate alınmalıdır.

¹ Rusça: Zakavkasiya (Kafkasötesi).

² Güney Osetya'nın özerkliği Gürcistan tarafından kaldırılmıştır.

³ Çatışmalar başlamadan önce Karabağ'da yaklaşık 140,000 Ermeni ve 48,000 Azerbaycan Türkü yaşamaktaydı.

KAYNAKÇA

- ABD Kongresi. (1992). Section 907 of the Freedom Support Act.
- Abrahamyan, E. (2016). *The South Caucasus: United, and Divided*, NATO Policy Forum Armenia, (09.06.2016).
- Akiner, S. (Ed.) (2004). *The Caspian: Politics, Energy and Security*. Abingdon: RoutledgeCurzon.
- American Presidency Project (1999). "Press Briefing by Energy Secretary Bill Richardson," (18.11.1999), <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=47642>
- Armenia Now. (2014). "Putin Signs Armenia's Eurasian Union Deal." (24.12.2014).
- Avşar, B. Z. (1997). "Kafkasya-Rusya Federasyonu ve Türkiye". *Yeni Türkiye*, Yıl: 3, Sayı:16, Türk Dünyası Özel Sayısı II, Temmuz-Ağustos 1997.
- Avrupa Birliği Komisyonu. (2003). *Wider Europe – Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours*, Brussels. http://www.ec.europa.eu/world/enp/pdf/com03_104_en.pdf
- Barsoumian, N. (2013). "To Greener Shores: A Detailed Report on Emigration From Armenia," *Armenian Weekly*, (22.01.2013).
- Bayev, P. (1997) *Russia's Policies in the Caucasus*, London: Royal Institute for International Affairs.
- BBC. (2014). "EU Signs Pacts With Ukraine, Georgia and Moldova." (27.06.2014).
- Bilensoy, İ. (2018). Bush ve Obama Dönemlerinin Terörizme Karşı Politikalar Üzerinden Karşılaştırması. *Lectio Socialis*, 2 (1) , 50-73. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/lectio/issue/34436/362260>
- Bishku, M. B. (2011). "The South Caucasus Republics and Russia's Growing Influence: Balancing on a Tightrope. *MERIA Journal*, Vol. 15, No. 1.
- Calpp, A.(2017). *Prisoner of the Caucasus*, National Interest, (16.02.2017).
- CIA. (2011). CIA World Factbook, 2011.
- Coene, F. 2009. *The Caucasus-An Introduction*. Routledge.
- Coppieters, B. and Legvold, R. (eds) (2005) *Georgia after the Rose Revolution*, Cambridge, MA: MIT Press.
- Corboy, D., Kauzlarich, R. ve Yalowitz, K.(2015). *The Next Crisis You're Not Watching: Don't Ignore the South Caucasus*, National Interest, (17.11.2015).
- Cornell, S. E. (2001). *Small Nations and Great Powers: A Study of Ethnopolitical Conflict in the Caucasus*, Richmond: Curzon Press.
- De Waal, T. (2003). *Black Garden: Armenia and Azerbaijan through Peace and War*, New York: New York University Press.
- De Waal, T. (2015). *Eastern Voices: Europe's East Faces an Unsettled West Whither the South Caucasus?* Carnegie Europe, Working Paper Series.
- Dünya Bankası. (2004). "Armenia," <http://data.worldbank.org/country/armenia>.
- Dünya Bankası. (2008). *Migration and Remittances Factbook*, Washington, DC: World Bank, 2008.
- Dünya Bankası. (2016) <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD>.
- Dünya Bankası. (2016). *Azerbaijan*, <http://data.worldbank.org/country/azerbaijan>
- Armenia*, <http://data.worldbank.org/country/armenia?view=chart>
- Georgia*, <http://data.worldbank.org/country/georgia?view=chart>
- Galtsyan, A. (2016). "Armenia Prepares a Red Line in the Caucasus." *Global Affairs*, (12.05. 2016).
- Galtsyan, A. (2016). "Will Trump's Presidency Overturn the Fragile Peace in Russia's Backyard?" *Global Affairs*, (21.11.2016).
- Gardner, A. (2014). "Armenia Chooses Russia Over EU," *Politico*, 23.05.2014, <http://www.politico.eu/article/armenia-chooses-russia-over-eu/>
- Geistlinger, M. (2008). *Security Identity and the Southern Caucasus: The Role of the EU, the US and Russia*, Vienna: Neuer Wissenschaftlicher Verlag.
- Gurbanov, I. (2016). Four-Day Karabakh War Highlights Threats to Energy Security on NATO's Southeastern Flank. *Eurasia Daily Monitor* 13, No. 100 (May 23, 2016).
- Isachenkov, V. (2016). "More Than Two Decades After 30,000 People Were Killed and 1 Million Were Displaced, Conflict Has Exploded Again Between Azerbaijan and Armenia Around the Region of Nagorno-Karabakh," *US News & World Report*, April 5, 2016.
- Ishkanian, A. (2008) *Democracy Building and Civil Society in Post-Soviet Armenia*, London: Routledge.
- Internal Displacement Monitoring Center. (2014). *Azerbaijan: After More Than 20 Years, IDPs Still Urgently Need Policies to Support Full Integration*, (March 26, 2014).
- Kalafat, Y. ve Aslanlı, A. (2006). "Türkiye-Azerbaycan İlişkileri." İ. Bal (der), *21.Yüzyılda Türk Dış Politikası* içinde. Ankara: AGAM Yayın Merkezi
- Karny, Y. (2000). *Highlanders: A Journey to the Caucasus in Quest of Memory*. New York: Farrar, Straus & Giroux.

- Kasım, K. (2003). "Russian–Armenian relations: a strategic partnership or hegemonic domination", *Review of Armenian Studies*, 1/2.
- Khojayan, S. ve Agayev, Z. (2016). "Armenian-Azeri Conflict Threatens to Spread as Casualties Grow". *Bloomberg*.
- Kramer, H. (2001). *Değişen Türkiye*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kolga, M. (2001). *The Red Book of the Peoples of the Russian Empire*. Tallinn: NGO Red Book. <http://www.eki.ee/books/redbook/>
- Kuhr, N. (2011). "Soft Power? The Means and Ends of Russian Influence Abroad", presented at Chatham House seminar, 31 March 2011.
- Leeuw, Van der, C. (2000). *Azerbaijan: A Quest for Identity*, New York: St Martin's Press.
- Lesser, I. O. ve Fuller, G. E. (2000). *Türkiye'nin Yeni Jeopolitik Konumu*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Libaridian, G. (1999). *The Challenge of Statehood: Armenian Political Thinking since Independence*. Watertown, MA: Blue Crane Books.
- Mamadov, E. (2015). "EU and Azerbaijan: Breaking Up or Muddling Through?," *Eurasianet*.
- Mamadov, N. (2017). "EU, Which Proposes Association Agreement, Once Refused to Recognize Azerbaijan's Territorial Integrity," *Kaspi*, (February 22, 2017).
- McCarthy, J. (2001). "The population of the Ottoman Armenians". *The Armenians in the Late Ottoman Period* içinde. Ankara: Turkish Historical Society for the Council of Culture, Arts and Publications of the Grand National Assembly of Turkey.
- Melvin, N. (2007). *Building Stability in the North Caucasus: Ways Forward for Russia and the European Union*, Solna, Sweden: Stockholm International Peace Research Institute.
- Michael, T. (2001). *Resource Wars: The New Landscape of Global Conflict*, New York: Metropolitan Books.
- Minahan, J. (2000). *One Europe, Many Nations: A Historical Dictionary of European National Groups*, Westport, CT: Greenwood Press.
- Mkrtchyan, T. (2005). "The Prospects of "Physical" Border-Spanning at the Neighbours of Europe and the Role of NATO in that process", *Expanding Borders: Communities and Identities*, Riga: University of Latvia.
- Nation, R. C. (2007). *Russia, the United States, and the Caucasus*, Carlisle, PA: Strategic Studies Institute.
- Nixey, J. (2012). *The Long Goodbye: Waning Russian Influence in the South Caucasus and Central Asia*, Chatham House.
- Nuriyev, E. (2007). *The South Caucasus at the Crossroads: Conflicts, Caspian Oil and Great Power Politics*, Berlin: LIT.
- Pavelenko, A. (2008). "Russian in Post-Soviet Countries". *Russian Linguistics*, Vol. 32.
- Rabil, R. G. (2017). *The Syria Crisis Has Evolved into an International Power Struggle*, National Interest, (April 18, 2017).
- Rosen, R. (1999). *Georgia: A Sovereign Country of the Caucasus*, Hong Kong: Odyssey.
- Rumer, E., Sokolsky, R. ve Stronski, P. (2017). *U.S. Policy Toward the South Caucasus: Take Three*, Carnegie Endowment.
- Rusya Federasyonu Hükümeti. (2010). "Prime Minister Vladimir Putin..." (06.08.2010), <http://premier.gov.ru/eng/events/news/11659/>
- Suny, R. G. (1994) *The Making of the Georgian Nation*, 2nd edn, Bloomington: Indiana University Press.
- Tarakçı, N. (2015). *Soykırım Bahane Amaç Kafkasya'ya Sızmak*, Mayıs 2015.
- The Europa World Year Book. (1997). "Georgia: Introductory Survey." Europa Pub.Ltd., Vol. I.
- Tishkov, V. Ve diğerleri (2005). *Migration in the Countries..*, Global Commission on International Migration (GCIM), September 2005, <http://www.gcim.org/attachements/RS3.pdf>
- UNHCR. (2006). "2005 Global Refugee Trends: Statistical Overview of Populations of Refugees, Asylum-Seekers, Internally Displaced Persons, and Other Persons of Concern to UNHCR," United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR), (June 9, 2006).
- Veliyev, C. (2016). *Can Trump Shake Up the South Caucasus?* Center for Strategic Studies, Baku.
- Yalowitz, K. ve Courtney, C. (2017). *Georgia Wants Reassurance That America Will Help Deter Russia*, RAND Corp.
- Yılmaz, S. (2007). Karadeniz'de Değişen Dengeler ve Türkiye, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Cilt 4, Sayı 15, Güz 2007.
- Yılmaz, S. (2017). Kuzey Kafkasya Analizi: Gölgelenen Savaşlar. *Iğdır Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Sayı 2, ss. 1-20.
- Winrow, G. (2001). *Turkey and the Caucasus: Domestic Interests and Security Concerns*, Washington, DC: Brookings Institution.

